

A POSITIVISMUS NEVELÉSI RENDSZERE.

I.

A korszakot alkotó, lángeszű Comte Ágost positivismusának tanulmányozása közben különös érdekléssel olvastam azon, különböző munkáiban elszórt megjegyzéseit, melyekben a jelenkor nevelésügyét bírálja, elítéli s a jövő, positiv szellemben szervezendő nevelés- és oktatásügy nagy épületének alapvonalait, és könyveinek némely helyén ez épület egyes részleteit is előadja. S bár nem vagyunk föltétlen esodálói a positivismusnak, de C. paedagogiájával szemben úgy érezzük magunkat, mint a napfényvel a physikus, ki Dumas-val szólva, észreveszi ugyan a foltokat a nap testén és fénymagvában pedig a fekete csíkokat, melyek arra vallanak, hogy a nap teste sem mentes földi anyagtól, de azért mégis el van bűvölve ragyogásától.

Ily alkalmakkor mindig sajnáltam, hogy C. meg nem valósította a társadalom ujjaalkotásának gondolatától áthatottan már az 1822-ik évben kifejezett azon szándékát, miszerint positiv szellemben nevelést fog szerkeszteni.*

Főmunkájának («Cours de philosophie positive». Paris, 1830—42. 6 kötet; 4. kiadás 1881-ben) utolsó fejezetében** is megígérte, hogy a positiv nevelésről egy értekezést («traité fondamental sur l'éducation positive») fog írni és hangsúlyozza, hogy e dolgról gondolatai telje-

* «Plan des travaux scientifiques nécessaires pour réorganiser la société». Paris, 1822. Ujra lenyomatva megjelent a «Système de politique positive, ou traité de sociologie» (1851—54.; 4 kötet; új kiadás 1880—1883.) IV. Appendice général, p. 81.

** Cours de phil. pos. VI. 771. Mi a harmadik kiadás után idézünk, mely Párisban 1869-ben jelent meg.

sen megérve készen vannak. Fájdalom, az ígért értekezés nem készült el, de philosophiai rendszeréből és e tárgyra vonatkozólag munkáiban igen sok helyen előjövő, gazdag tartalmú megjegyzéseiből nem nagy nehézséggel össze lehet állítani C. paedagogiáját.

C.-nak azon munkái, melyekben a nevelés kérdéseire vonatkozó nézetei foglaltatnak, a következők:

1. «Plan des travaux . . .» (1822); «Considérations philosophiques sur les sciences et les savants» (1825); «Considérations sur le pouvoir spirituel» (1826). Ez értekezések a böleselő ifju korából valók és «Appendice général» név alatt újra lenyomva vannak a «Système de pol. pos., ou traité de sociol. instituant la religion de l'humanité» 4. kötetében.

2. «Cours de phil. posit.», mely a fejlődésének magaslatán álló philosophus úgynevezett «objectiv» korszakából származó és a böleselő főmunkája.

3. Az úgynevezett «subjectiv» korszakból eredő és már jelzett «Système de polit. posit.» stb. és a «Catéchisme positiviste ou sommaire exposition de la religion universelle» 1852.; 2. kiadás 1872. 1. vol.

E munkák képezik a forrásokat C. paedagogiai rendszerének felállításához. Ezek alapján dolgozta ki valamennyi között a legrészletesebben s a legnagyobb tárgyilagossággal Sterzel Frigyes C. nevelési elveit.*

C. egyik leghirnevesebb tanítványa is, É. Littré, foglalkozik C. nevelési rendszerével a «National»-ban 1849 aug. 27-én megjelent «Education et séparation du pouvoir spirituel d'avec le pouvoir temporel.» cz értekezésében, mely «Conservation, révolution et positivisme par É. Littré de l'Institut, Paris, 1852», cz. alatt külön is megjelent. Ugyancsak Littrének «A. Comte et la philosophie positive, Paris, 1877» cz. műve tárgyunkra nézve igen jelentékeny.

A C.-féle philosophia alapján, de C. tulajdonképeni paedagogiai eszméinek tüzetesebb vizsgálata nélkül a positiv philosophia elvei szerint és positiv szellemben Dr. E. Bourdet megírta «Principes d'éducation positive» cz. munkáját, melynek 2. kiadása Párisban 1877-ben jelent meg.

John St. Mill munkája is (Comte and Positivism. 2. ed. revised

* «A. Comte als Pädagog. Ein Beitrag zur Kenntniss der positiven Philosophie» von Dr. Georg Friedrich Sterzel. Diaconus zu st. Afra in Meissen. Leipzig. Verlag von Gustav Fock. 1886.

London, 1866. Francziára 1879. Párisban dr G. Clemenceau fordította, németre Elis Gomperz, Lipesében 1874) alapos megjegyzéseket tartalmaz C. paedagogiájáról.

A positivista nevelési rendszer feldolgozását megkísérlé Semerie Jenő párisi orvos is, ki az 1870. és 71. évben a francia positivisták nagytársulatának elnöke levén «Positivistes et catholiques» cz. művet írt, melyben korunk nagy társadalmi kérdéseit, a nevelés, a vagyon és nőkre vonatkozólag C. szellemében tárgyalja. E tanulságos és érdekes olvasmánynak első csoportjáról, a nevelésről írt részéből magyarul, két tárcza szűk keretébe szorított kis, de kerekded és figyelemreméltó kivonat jelent meg E.-től (Erődy?) a «Fiume» cz. hetilap 1886. évi 33. és 34. számaiban, jelölül annak, hogy e nagy gondolkodó nevelés tanai hozzánk is átszivárogtak

E munkálatok teljes képpé állították össze mintegy mozaik kövekből C. elszórt neveléstani észrevételeit. Ezek után annak, ki C. paedagogiáját ismertetni akarja, le kell mondania az eredetiségről, még azon elismerésről is, mely a szorgalmas adatgyűjtőt s az adatok összeállítóját rendszerint megilletni szokta. E forrásokra, de különösen Sterzelnek művére támaszkodva, az általa létesített összeállítást alapul véve, midőn a Magy. Philos. Szemle olvasóival C. paedagogiáját közöljük, teszszük azt azon czélből, hogy a positivismus ez irányu gondolatai is terjedjenek honunkban, mert meg vagyunk győződve, hogy ezek -- fogadtassanak bár kedvezően vagy elutasítólag -- mindenestre termékeny talajra esnek, szellemi lendítést eszközölnek s végeredményképpen e paedagogiának nem egy gondolata jelen oktatás — s nevelésügyünk javítására, vagy legalább is a tagadhatatlanul meglevő hibák újabbjainak felismerésére vezetnek és egyenetlik az utat egy józanabb paedagogia inaugurálásához. — C. paedagogiája még azoknak is, kik ellenszenvvel, nem tetszéssel fogadják, egyszersmind azon tanuságot is nyújtja, hogy a nevelés- és oktatásra vonatkozó kérdések elvi magaslatról, philosophiai álláspontról tárgyalandók okvetlenül, ha nem akarunk következetlenségekbe, kipkedés-kapkodásba, toldozgatás-foldozgatásba esni, mikről az elvi magaslattól nélkülözi s naponként föl-fölmerülő, philosophiai rendszerben nem gyökerülő ugynevezett paedagogiai értekezések tanuságot tesznek.

C. neveléstana philosophiájához olyan viszonyban van, mint a gyümölcs a szervezethez s azért mindenhol igyekszünk összefüggésben bemutatni a paedagogiai tanokat és az alapul szolgáló philosophiai

rendszert. E munkánkban könnyítésünkre szolgál azon körülmény hogy e folyóirat a positiv philosophia nagy conceptióval bíró rendszerét részletesen ismertette már több éven át és C. életéről is hozott Böhm K. tollából nagybecsü életrajzot. - Mielőtt az ismertetést megkezdendők, csak azt vagyunk bátrak még megemlíteni, hogy C philosophiai fejlődésében rendesen két korszakot, objectivet és subjectivet szoktak megkülönböztetni, kelteztvén ez utóbbit 1845. évtől s különösen azon időtől, midőn philosophusunk késői, szenvedélyes szerelemre lobbant Clotilde de Vaux iránt, kinek emléke iránt a szeretett lény nemsokára bekövetkezett halála után is, imadásszerű, mystikus tisztelettel rajongott C. élte végéig. E korszakban szerzett műveit tanítványainak legjelentékenyebbjei hanyatlásnak, az eredeti rendszer meghamisításának tekintik. Véleményünk szerint azonban, különösen a mi paedagogiai nézeteit illeti, ily áthidalhatatlan ürt nem látunk a két korszak között és a későbbi korban kifejezett neveléstani nézeteit nem tartjuk olyanoknak, melyek az előbbiektől lényeges elvi eltérést mutatnának.

II.

Korunk szellemi élete betegségben szenved, mert a világról, emberről s társadalomról alkotott nézetei nélkülözik az egyöntetűséget, az egységes alapot. Ismereteinket nem azon egy szellem hatja át; nem azon egy világitásban látjuk az egész kosmost; nem azon egy gondolkodási mód hatja át egész valónkat. Ismereteink 3 ellentétes gondolkodási irányból vannak összeszöve; e három, összeegyeztethetlen antagonizmusban levő gondolkodási irány: a theologiai vagy vallási, a metaphysikai vagy philosophiai és az exact vagy positiv tudományok iránya, más szóval a természettudományi gondolkodásmód. E három irány a szellemek fölötti hatalom elnyeréséért versenyez egymással, de egyik sem képes a másikat legyőzni s egyetemes érvényre emelkedni. E három irányt egyszerre alkalmazzuk szellemi életünkben. Szedett-vetett nézeteink, melyeket rendesen vallunk, theologiai dogmákkal és inductiv általánosításokkal vegyes, határozatlan és ingadozó metaphysikai fogalmakból állanak. Ebből származik korunk betegsége, az «értelmi anarchia», melyet a multból örököltünk.* Igaz ugyan, hogy a vallások bizonyos tekintet-

* Cours de phil. posit. IV. XLVII-ème leçon s többször más helyeken is.

ben egységes világnézletet nyújtanak, de egymásnak ellentmondanak. Egyik vallásfelekezet sem képes a másikat meggyőzni és egyetemes-ségre emelkedni; általán pedig a vallás már láthatólag elvesztette azon erejét, melylyel a szellemeket meghódíthatná. Ez jobbra a philosophiai speculatio befolyásának tulajdonítható, mely midőn fölszabadulva utat tört magának, a vallásos vélemények megrendítésén dolgozott s ezt el is érte. De viszont egyetlen philosophiai iskola sem képes a másikat kiszorítani: egyik rendszer a másikkal harcban van, anélkül, hogy általános érvényre, egyeduralomra juthatna. Az általános meghasonlason felül még a theologiai és a metaphysikai világnézletekben jelentékeny hiány, úr is van. Rég lemondaniok kellett ugyanis arról, hogy vizsgálódásuk körébe bevonják a tünemények azon csoportját, hol az exact tudományok eljárási módja tagadhatatlanul az egyedül jogosult. Ez utóbbi tudományok megelégszenek azon czéllal, hogy a dolgok lényege helyett azok tulajdonságait kutassák s a tünemények változatlan törvényeit föltalálják és elvileg lemondanak az absolut, az általános után való buvárkodásról. Ez által, szemben a theologia- és metaphysikával, azon helyzetben vannak, hogy a körükhöz tartozó kérdésekre positiv, demonstratio által megerősített feleleteket képesek adni. Kutatásaik exact módszere, az általuk elért eredményeknek állandóan emelkedő száma, e gondolkodási iránynak folyton növekvő számú követőket szerez.

De az exact tudományoknak, mint ilyeneknek és a mint jelenleg vannak, — nincs philosophiai értékük. Egyrészt felfogási módjuk még nincs kiterjesztve a tünemények összes körére, mert az emberi társadalom jelenségei eddigi szellemi látkörükön kívül esnek; másrészt hiányzik az a kötelék, mely az egymástól szétesett exact tudományokat egy egységes összefogássá képesné egybe. — A legtöbb természettudós specialitásokba vesz el és kutatásának szűk körében, a részek kedvéért megfélekedzik a részeknek az egészbe való beillesztéséről, a részeknek az egész alá rendeléséről.

Igy tehát korunk szellemi ábrázatát jellemzi az, hogy theologiai rendszerek küzdenek theologiai rendszerekkel, mi közben philosophia és theologia hadi lábón állanak egymással. E jelleghez még az is járul, hogy az egyetemes, általános tanok nem positivok, hanem határozatlanok, ködösek, ingatagok és alkalmazhatlanok, a positiv tudományok pedig nélkülözik az általános tanokat, eszméket. Ime az értelmi anarchia forrása!

Ez értelmi anarchia káros következményű korunk nevelésügyére

nézve is, melynek jelenleg nincs biztos, nincs nem ingadozó alapja s azért C. nincs megelégedve a jelen nevelési rendszerrel, melyet éles, mély bírálat alá vesz. Ide vonatkozó elszórt nézeteit Littré (*Conversation*, stb. 102. s. k. 1) könnyen áttekinthető képbe gyűjtötte össze. — C. szerint theologia és metaphysika versenyeznek egymással, hogy az emberiség értelmi és szellemi művelődésének vezetését kezükbe kerítsék. Eddig a theologia a tulajdonképeni nevelést, a metaphysika a tanítást foglalta le, — de egyik sem szoríthatta ki a másikat, és képtelenek is arra, hogy közülük valamelyik vegye át ez egyeduralmat az összes nevelésügy felett. A vallás eddigi hatalmi körét is, a tulajdonképeni nevelés terén alig tarthatja meg. Mit használ a gyermekeket vallásos hitcikkelyeken alapuló morallal látni el, midőn a vallásosság napról-napra hanyatlik s egy pillanatban, a modern levegő szelétől érintve, a gyermekek a hitcikkelyek iránt közönyösek, vagy ellenségesek lesznek és a nem biztos alappal, a hittel, a vallásos meggyőződéssel együtt a rajta felépült legbecesebb erkölcsi alapelveket is az összeroskadás fenyegeti. Egykoron a theologia, az egyház uralkodott a szellemeken; a világ, ember és társadalom theologiai magyarázatát elfogadta mindenki; ekkor egység volt az emberek tanáiban s egység az életben. De az ismeret haladásának arányában a theologiai gondolkodásmód, a vallásos magyarázat ellentétbe jutott a tapasztalással. Most már nem képes azon tért sem megtartani, melyen tagadhatatlanul jelentékeny szolgálatokat tőn egykor az emberiségnek, mert az ókor moraljához képest a középkoré kétségtelenül haladás; annál inkább kitűnik tehetetlensége, ha az oktatás felé akarja kiterjeszteni körét. — Amire képes volt a nevelés és oktatás terén, azt már mind véghezvitte. A rendeleteknek és tételeknek egy csoportját nyújthatja csak, melynek igazolására természet fölötti hatalmakhoz fordul, — de képtelen szélesebb terjedelmű értelmi műveltséget adni. Ha tehát a gondolkodás theologiai módját akarjuk vezérünkül és a kosmos és a társadalom theologiai magyarázatát tanunkul elfogadni, akkor, mint Lewes C. gondolatainak magyarázatainál mondja (*A philosophia története*. III. k. 513), mellőzni kell minden tapasztalatot, meg kell semmisítenünk minden tudományt és a pápához vagy az ország primásához kell fordulnunk feleletért az astronomia, physika, chemia, biologia és sociologia azon kérdéseiben, a melyeket sürgős szükségünk vagy elmélődő tudásvágyunk bennünk netalán támaszt. El van-e erre Európa készülve? El van-e erre valamely nemzet készülve? El van-e erre

akármely elme készülve? Egyébként a vallásnak saját érdekében sem szabad megfelelnie azon követelményeknek, miket mai napság a tudalomtól megkívánunk. Azon modern nehézséggel találja magát ugyanis szemközt, mely így hangzik: «Vagy több oktatás és kevesebb hit, vagy több hit és kevesebb oktatás». Egyiket nem erősíthetjük a nélkül, hogy a másikat ne gyengítenők.

De talán a philosophia kezébe kellene adni egészen, kizárólag az összes nevelésügy vezetését? C. szerint a metaphysika is alkalmatlan erre. Maga a philosophia is érzi gyengéit az erkölcsi behatásra vonatkozólag. Azért a philosophia képviselői sohasem gondolhattak komolyan arra, hogy az oktatás mellett a nevelést is kezükbe vegyék. Ily kísérlet ellen a köztudat is erőteljesen föllépne és nehezen volna hajlandó erkölcsi oktatást fogadni el a metaphysikától, mely csak arra való, hogy szórshálhasogatásaival, subjectiv jellegével az erkölcsi nézeteket compromittálja. Egyébként is a philosophia története eléggé mutatja e gondolkodási irány meddőségét; egyetlen rendszer sincs egyetemesen elfogadva; napjainkban is annyi a rendszer, a hány a philosophia tanára, kik egymás fejéről tépik le a borostyánt. Azonkívül még az oktatás terén is, a philosophia épen úgy, mint a theologia a gondolat nagy térségeit egészen parlagon heverteti és mindkettő rég lemondott az emberi ismeretek egy nagy körének műveléséről.

Egyik sem alkalmas tehát arra, hogy a másik kizárásával, egészen megbizassék a nevelésügy vezetésével. De eltekintve ezen, ugyanazon egy dolgozó munkálkodó irányok antagonismusától, mely modern nevelésügyünk első s legfontosabb baja. — azonkívül a nevelésügy egyáltalán nem felel meg a modern társadalom jellegének.

Megjegyzendőnek tartjuk, hogy C. a theologiai és a philosophiai irányoktól korántsem tagad meg minden jogosultságot és értéket: szerinte ezek az emberi szellem fejlődésében szükségképen átmeneti fokok és azért a tőlük előhozott intézmények teljesen jogosultak voltak arra az időre nézve, melynek szellemi irányzata nekik megfelelő volt. Különösen egész teljűkben méltányolja C. azon szolgálatokat, miket az egyház és pedig a kath. egyház tett az emberiségnek a nevelés terén. A katholicismus kiváló érdeme gyanánt említi föl C. azt, hogy az látta át legelőször az egyetemes népnevelés szükségének köteleességét. Főmunkájának V. kötetében a 259 s köv. lapjain ezeket mondja: A philosophusok nagyobb része, még a katolikusok is kevésre becsülték azon igen nagy és szerencsés újításokat, miket a katholicismus lassan-

ként megvalósított, az egyetemes, értelmi és erkölcsi nevelésnek alapvető rendszerét szervezvén, mely nevelési rendszert kiterjeszté az európai lakosság minden osztályára, még a jobbágyakat sem véve ki. — A kath. egyház csodálatos intézményeiből folyó ezen marandó újításának eminens socialis értékét könnyen méltányolni tanulhatjuk, ha figyelembe vesszük a polytheismus uralmát, mely a lakosság nagy tömegét kérlelhetetlenül az elbutulásra kárhóztatá és pedig nemcsak a számban túlnyomó szolgákat, hanem a szabad emberek nagy számát is, kik lényegileg minden rendszeres oktatást nélkülöztek, nem tekintve azon önkényt kínálkozó befolyást, mely a szépművészetek fejlődéséből származott és azon műveltséget, melyet a nyilvános ünnepélyek, scenikus előállításokkal kapcsolatban, kifejtettek. — Lehetetlen azon nagy elementaris haladást tagadnunk, mit a catholicismus megvalósított. Oly auctoritással, melylyel szemben ellenmondás nincs, kötelességévé tette minden hívőnek, hogy a vallásos oktatás jótéteményét elfogadja, sőt a mennyire lehetséges, hogy ő maga megszerezze. Mindjárt első lépteinél közöltetett vele ez oktatás, mely társadalmi hivatására készíté elő; kíséré egész életén keresztül és az általános és különös, az egyéni és a közös gyakorlatóknak, külső, materialis jeleknek oly csodálatosan összefüggő rendszerét alkalmazá, melyek igen találók valának a megfelelő érzelmek felköltésére: azon czélból, hogy a hívőt alapvető elveinek valódi gyakorlásához, alkalmazásához hozzászoktassák. Ha azon időkbe kellően visszagondoljuk magunkat, könnyen szerezhetjük meg azon belátást, hogy még az értelmi oldalt tekintve is, azon népies philosophiának szerény mesterművei, mik a közönséges katechismusnak alkotó alapelemeit képezik, — valójában akkor mindazt nyújtották, a mit lényegileg azon időben adni lehetett, bármilyen hátramaradottnak tünnek is fel azok a jelen időben.

A katholikus egyháznak, mint a társadalom nevelőjének, az értelmi oldal szempontjából is nagy jelentőségéről C. még bővebben, de hasonló elismeréssel szól. Korántsem tagadja meg a catholicismusnak nevelési jelentőségét, de véleménye szerint e jelentőségnek most már vége van. Az egyház által adható és tényleg adott nevelés és oktatás csak azon korra való, melyben az egyház volt az egyedüli hatalom; a mit mindkét tekintetben nyújtani képes, az nem felel meg többé korunk jellegének.

Midőn az egyház az emberiség nevelője és oktatója lett, tulajdonképen elnyomott népekkel volt dolga; befolyása alatt a rabszolga

bilincseiből megszabadulva, jobbágy lett. Idővel a jobbágyból proletar lett; a legalsóbb individuum emancipálnak érzi magát. Az így megváltozott világban mit tehet egy nevelési rendszer, mely korában jó volt, de mely csak azon időben volt jó, mely idő most már határozottan elmúlt.

«Az ókorban felforgatólag működhetett, a jelenben az egyiknek csak resignatiót, a másíknak csak alamizsnát ajánlhat.»* C. korunk nevelésügyének birálatában még a következőket mondja.

Tényleg a mostani nevelés ellentétben van azon czélatokkal, miknek megvalósítására a mai kor törekszik. Mialatt ugyanis minden individualis existentia czélját a socialis életen kívül helyezi: mindeniket egy bizonyos egoismus bajai, gondjai közé zárja, mely egoismusnak chimárikus, határozatlan reményekkel hizeleg. Jellegének megfelelő, hogy a polgár termékeny tevékenysége helyére a henye anachoretaságot ültethette, — szelleme alapján különbözik a modern szellemtől. Ennek a következménye az, hogy a műveltség, melyet adni képes, a jelenkorban elégtelennek bizonyul. Alapjában még mindig ugyanaz a műveltség ez, melyet kezdetben a papok nyertek, állván ez a szent nyelvek ismeretében és az egyházi dogmák megvédésére szükséges dialektikai iskolázottságban. Így a mai műveltség lényegében irodalmi, metaphysikai: ily műveltség azonban elégtelen napjainkban. Először is nincs egyformán kiterjesztve a népesség minden osztályára. A jelenkor oktatásügye, jóllehet állítólag egyetemes, általános, a proletárookra soha sem volt figyelemmel. Különben is lehetetlen, vagy legalább is nagyon elhibázott lenne, azt ezekre is kiterjeszteni. — Mert mit nyernének azzal, hogy részesítenők őket az ugynevezett magasabb osztályok műveltségében? Eszközt kapnának kezökbe az uralkodó visszasságok kritikájára, mely visszasságokban ugy sem szűkölködnek; eszközt nyernének a kifejezésre a megfelelő felfogás nélkül; ez csak azt eredményezné, hogy elősegítenők a phantasiának az értelem fölött való elburjánozását és a józan ítélet valódiságának megzavarását, mely zavar, napjainkban, az úgynevezett művelt körökben is eléggé észrevehető.** De ez utóbbiak részére is elégtelen a jelen nevelésügy által nyújtott műveltség. Elégtelen módszerét és tartalmát tekintve. Az oktatásban a complicáltabb tanítatik, mielőtt az egyszerűbbet megértetnék. Ily eljárás mellett milyen lehet az eredmény?***

* Systéme de polit. pos. I. 170.

** Systéme de polit. pos. I. 196.

*** Systéme de polit. pos. I. 80.

Elhibázott a mostani oktatás azon tekintetben is, ha a későbbi tanulmányhoz általa nyújtott előkészültséget nézzük meg. Az egyetlen előkészültség, a mit p. o. egy orvosi pályára készülő fiatal ember nyer, egy nagy holt nyelvnek megtanulásában és a physika és chemia bizonyos ismereteiben áll, mely ismeretek általán a legnagyobb mértékben felületesek, a részleteket illetőleg pedig a módszer folytán majdnem semmik.

Tartalmát és keretét illetőleg is elégtelen a mai oktatás. Tanul ugyan az ember sokfélét, de azt, a mire valóban szüksége van, nem tanulja; a naponként felmerülő kérdésekre nem tud feleletet adni; a naponként feltűnő jelenségek megoldatlan rejtélyek előtte. De nemcsak a közönséges embert hagyja cserben igen sokszor a nyert műveltsége, hanem a műveltség tulajdonképeni hordnoka is szenvednek az oktatás hiányos alkotása folytán. Specialitásokba vesznek el, míg a dolgok összefüggése elrejtve marad előttük: a specialitás hajszolása betegsége a modern tudósoknak.* Minden tudákosságuk mellett a legnagyobb tudatlanságban vannak a felöl, mit a mindennapi élet követel. — Csak az emberek vaksága s nem a saját tudásuk biztosítja eddig még nekik azon privilegiumot, hogy az emberiség szellemi vezetői gyanánt szerepelhetnek.**

A jelenkori nevelésügy hiányainak felismerése nem hiányzott, de a kormányok minden kísérletei a jelenlevő hiányok kiküszöbölésére eredménytelenek voltak. A jelenkor nevelésügye alapján elhibázott, mert theologico-metaphysikai alapon nyugszik. Csak radikális gyógy-móddal eszközölhetünk változást az által, hogy a neveléstés oktatást positiv alapra fektetjük és positiv szellemben szervezzük. E célból mindenekelőtt szükséges a jelzett értelmi anarchiát, a multból reánk maradt ez örökséget kiküszöbölni és korunk e betegségét meggyógyítani.

Korunk szellemi anarchiájának megszüntetésére mindenekelőtt szükséges, hogy a világról, társadalomról és emberről teljesen egyöntetű, minden ismeretet felölelő, egységes, szerves tanegészet, egységes gondolkodási módtól áthatott, elejétől végig a tapasztalat kezességére támaszkodó magyarázatot, világnézletet állítsunk föl. A fentebbiekből világosan kitetszik, hogy ilyen, mindent felölelő s mindenkit megnyugtató világnézlet megalkotására és ezzel a szellemek zavarodottságának,

* Cours de phil. pos. I. 28.

** Système de pol. pos. I. 189.

zíláltságának, szétesettségének megszüntetésére a theologia és a metaphysika képtelen. Azon körben, hol demonstratio kívántatik, a hitnek argumentumai és a metaphysikai hypothesisok súlytalanok. A kutatás positiv módszerére birnak hajlandósággal a kevélyek, ezek fölött a vallás egyáltalán elveszté hatalmát: a hívés, akár theologiai, akár metaphysikai köntösben fordul elő és a tudás kizárják egymást. A jelzett egységes világnézet alapját tehát nem a theologiai, nem is a meddő philosophiai, hanem az exact, positiv gondolkodásmódban kell keresnünk. Az exact tudományok orvosolhatják tehát az értelmi anarchiát. Módszerük meggyőző, kényszerítő, bizonyító erővel bir; a tünemények nagy tömege felett is megnyugtató magyarázatot tudnak adni. De hogy a dolgok positiv, egységes összefogását megkaphassuk: először is ki kell egészíteni az exact tudományokat, s 2-szor azokat összefűzni, egységbe foglalni, szóval mintegy philosophiai magaslatra kell emelni.

A természettudományok sorozatában levő hiányt azzal egészíti ki C., hogy a természettudományi gondolkodásmódot módszerével együtt a kosmikus tüneményeken kívül a sociologikus tüneményekre is alkalmazza és ezzel megteremti természettudományi alapon a sociológiát, a társadalmi physikát, mely nemesak egész rendszerére, hanem paedagogiájára nézve is nagy fontosságú, miért is társadalmi tudományának alapvonásait röviden előre bocsátjuk.*

Mint minden megfigyelhető tüneménykörben, ugy az emberi társadalmon belül is változatlan törvények uralkodnak. Mint minden más tünemény, ugy a társadalmi tünemények is kétféle jelenést mutatnak: a statikust és a dynamikust, az egyensúly és a mozgás tüneményeit.

E felfogásból kiindulva a «socialis statiká»-ban a társadalmi állapot létezése és fenmaradása föltételeinek tanulmányozását adja elő és azután a socialis dynamikában mozgásának, változásának, a társadalmi állapot fejlődésének törvényeit kutatja.

Az ember, mondja C., társaságra, a közösségben való életre és működésre született. A természetében gyökerező, ellenállhatatlan «socialis ösztönön», s nem az együttműködés hasznának megismerésén, mely csak a tapasztalásból eredhet, nyugszik a társadalom. Alapjellege magán viseli az emberi természet tulajdonságainak nyomait. Az emberekben pedig az affectiv hajlamok, kívánalmak túlsúlyban vannak az értelmiek fölött, továbbá az alsó, egoistikus ösztönök erősebbek, mint

* Cours de phil. posit. IV. 230—441.

a nemesek, a társadalmiak. E tulajdonságok határozzák meg a socialis organismus jellegét is.

Az individuum illetén alkotása előtete ugyan a társadalomnak, de ennek alapja a család, mert a társadalom nem egyedekből, hanem családokból áll. A család azonban nemcsak alapeleme, de a társadalom alaptypusa is. A család azért a socialis organismus minden intézményének magva. A jövőt a múlttal összefűzi. Két jellemző sajátága a társadalomra nézve is nagy jelentőségű. A család ugyanis a nemek és az életkorok alárendeltségén alapszik.

A nemek, melyek a házasságban egységgé vannak összekötve, nem tekinthetők mint egymás mellé rendelték, mint egyenlő tényezők. A férfi és a női nem, az anatómiai és physiologiai vizsgálatok szerint, physikailag és erkölcsileg különbözök. Az értelmi képességek a férfiban erősebben vannak kifejlődve, míg a nő inkább az affectiv oldalt illetőleg van jobban ellátva. Minthogy pedig minden haladás az értelem működésén alapul, s az emberiség fejlődésében is az értelmi fejlődés a legtöbb hatóerő, nem azért, mintha mivoltunknak leghatalmasabb része az értelmiség volna, sőt éppen az értelmi a leggyöngébb részek egyike, — hanem azért, mert ez a vezérlő rész és nemcsak a saját erejével cselekszik, hanem mivoltunk mindazon részeinek egyesült erejével, melyeket maga után vonzhat, — ez oknál fogva a való életben vezérlő rész a férfit illeti meg. Másrészt, mivel a társadalom a socialis érzelmek tulsúlyát az egoistikusok felett, szükségli, — a nőnek azon társadalmi feladattal kell birnia, hogy befolyásával az egoismust korlátok között tartsa és annak a valódi czélt kijelölje. Így a nemek viszonya a házasságban tipikus meghatározó jelleggel bir azon feladatot illetőleg is, mely a társadalomban a férfira és nőre váraokzik.

Az életkorok alárendeltsége a családban, a gyermekeknek szülőikhez való viszonya a társadalomban, a fiataloknak az öregebbekhez, az alsóknak a főlebbvalókhöz való viszonyában rejltő alárendeltségben nyer egyetemesítést. Itt ugyanazon kötelességérzet lép föl, mely a családban a gyermekek viselkedését szabályozza: t. i. az a tiszteletteljes engedelmesség, mit önként gyakorolnak szülőikkel szemben, kik természetes auctoritással viselkednek irántuk, mely auctoritás a legnagyobb önfeláldozással van összekapcsolva.

Minthogy a társadalom családokból van összetéve s mivel a család alaptulajdonságait magán hordja a társadalom: azért a családtagok közt szereplő s szétosztott munkafelosztás jellege a társada-

lomnak is; e munkafelosztás daczára, vagy jobban mondva ennek folytán az egyes tagok az egész fönnállásán és haladásán működnek közre.

A biologia által bebizonyított törvény, hogy az állati organismusok annál tökéletesebbek lesznek, minél több különböző szervek viszik véghez a specialis functioikat. Ugyanezen törvény lép föl az emberi társadalom organismusában is. «Munkafelosztás és az erőknek mégis összeműködése», — ezen elven alapszik a társadalomnak ép úgy fennállása, mint előrehaladása.

Ezen munkafelosztás azonban a közösség szellemére nézve veszélyt is rejt magában. fölkölti a hajlamot az elkülönzésre és arra, hogy a különös, az egyedi mellett, az általánosról megfeledkezzünk. Azért a társadalom egy kormány meglétét szükségli. Ennek lehetősége az emberi természet azon jelzett hajlamában rejlik, hogy másnak fenhatóságát — kivált ha ez értelmi és erkölcsi természetü — önmagának önkéntes alárendelésével elismeri. Miért is a kormány feladata nemcsak materialis, hanem mindenekelőtt erkölcsi és értelmi, t. i. kötelessége az általános iránti érzéket ébren tartani, a munkát a tagok közt felosztani, ezeket együttműködésre bírni, érzelmeiket s hajlamaikat vezetni, hogy egyéni érdekeik és érzelmeik folytán kifejtett működésük gyűjtőerők, ne pedig egymást megsemmisítő erők legyenek.

A socialis physika 2. részében C. az emberiség fejlődésének törvényeit kutatja és a történetnek positiv álláspontu philosophiáját adja. Az emberiség fejlődésének alaptörvénye így hangzik: összes képzetünk s így a társadalmiak is, melyek az emberiség fejlődését meghatározzák, a theologiai, a metaphysikai és a positiv stádiumon mennek keresztül. A theologiai állapotban, a fetiszizmus, polytheismus és monotheismus 3 egymásra következő fokozatában, az ember a magáról alkotott eszméket a külső világba viszi be és azt hiszi, hogy a dolgok a saját akarategyilatkozataihoz hasonló akarategyilatkozatoktól mozgattnak. A metaphysikai stadiumban ezen coneret fogalmak helyére abstract lényegiségek (entitások) jönnek az előbbiekhöz hasonló szereppel; az istenségek helyébe lényiségeket képzel az ember magának a positiv állásponton végre az ember fölfedi, hogy e lényiségek nem egyebek, személyesített elvonásoknál s belátja, hogy az összes tünemények a dolgoknak ismeretüinktől egyedül elérhető tulajdonságai által vannak determinálva, mely tüneményekből változtatlan törvények származnak, és csak ezek azok egyedül, mikről ismeretet szerezhethünk.

A theologiai szellemirány az őseredeti; a metaphysikai ennek megszüntetésén fáradozott és átmenetet képez az általa előkészített positiv irányzathoz, mely végérvényes. E szellemirányok mindenike a dolgok bizonyos rendjének képezi értelmi basisát s minden emberi társadalom bizonyos, az elmélődő tehetség nyújtotta alapvető vélemények rendszerén nyugszik. Ezért volt mindig a vélemények és az elmélődő tehetség története — mint Stuart Mill is mondja — a vezérlő elem az emberek történetében; miért is egy új világnézetnek föllépése mindig a tőle elúzótt gondolkodási irány intézményeinek rombadülését eredményezte. A polytheismus következtében más lett a társadalom, mint volt a fetisismus uralma alatt és a monotheismus is a dolgok megváltozását hozta magával. A kereszténységtől életbeléptetett intézmények változást szenvedtek a metaphysikai gondolkodásmód folytán s ha végtére, a jelenkor az állapotok visszásságát mutatja, mely visszásság megfelelő képét és egyúttal okát az értelmi anarchiában bírja; s ha a társadalom egyetlen mentőjeként a positiv philosophia jelentkezik: ugy ennek tanai is minden téren, különösen a társadalom terén, a jelen intézményeknek alapul szolgáló theologiai és metaphysikai véleményeket el fogják zúni és ezekkel együtt el fognak tenni az elaggott rendszerek és alkotások és a positiv philosophia solid alapján egy új világ fog felépülni, melynek biztosan és nyugodtan tovahaladó fejlődése meg fog felelni az alapul szolgáló törvényeknek.

A positiv sociológiának, mint a többi positiv tudományokkal egyrangúnak megteremtésével C. a positiv tudományok sorozatát kiegészíti és ez által meg volt adva az anyag az egységes positiv világnézlethez. Meg volt adva a lehetőség, hogy minden ismeretet ugy lehet tárgyalni, mint egy egynemű szerves egész egyik mozzanatát. A sociologia megteremtésével a természettudományi gondolkodásmód az összes tüneményekre kivétel nélkül ki lett terjesztve s hátra van még ezen exact tudományoknak rendszerbe szervezése, a positiv philosophia, az egységes mindent felölelő világnézet megalkotása, mely philosophia a positiv tudományok rendszerén épülvén föl, ép oly positiv legyen, mint az exact tudományok, és ép oly kényszerítő, bizonyító erővel bírjon, mint milyennel ezek, s mely méltán megérdemelje a philosophia nevet, értvén ez alatt a dolgok egységes összefogását. Mert a positiv gondolkodásmód s annak alkalmazása, kiterjesztése az összes tüneményekre még nem positiv philosophia. A positiv tudományoktól föl a positiv philosophiához még nagy út van hátra. C. előtt is voltak posi-

tív tudományok s pozitív gondolkodók, kik annak a szükségét is belátták, hogy a pozitív tudományos módszer minden kutatásra kiterjesztendő, de C. előtt nem volt pozitív philosophia. C. philosophiája voltaképpen ott kezdődik, midőn a különböző tudományok ismeret anyagát, a világ, ember és társadalom törvényeire vonatkozó összes emberi ismeretet úgy rendezé be egy egészbe, hogy ennek minden szakában, minden mozzanat az előbbtől függ és az előbbit foglalja magában. A pozitív ismeret-csoportoknak illetén szervezése képezi C. pozitív philosophiájának eredetiségét és egyszersmind jellemző sajátságait. — A pozitív tudományokat philosophiává akként szervezé, hogy felállítá a tudományok osztályozását, a tudományok emelkedő sorrendjét, hierarchiáját, mi közben azon elv vezérli, hogy a tudományok sorrendében azon tudományok, melyek egyszerűbb tényekkel, tüneményekkel foglalkoznak, megelőzik azokat, melyek bonyolultabbakra vonatkoznak. E sorrendben mindenik az előbbiektől függ, az utóbbiaktól független. A következés sorrendjének megállapításánál az a körülmény a döntő, vajjon egy adott tény, tünemény vagy tulajdonság bizonyos más tények, tünemények, tulajdonságok ismeretét feltételezi-e vagy nem? A melyik tantárgy egyszerűbb s függetlenebbül megérthető tulajdonságokkal foglalkozik, az előbb áll. A mi magát a felosztást illeti, C. a következőleg jár el. Mindenekelőtt megkülönbözteti az elméleti tudományokat a gyakorlatiaktól. Ez utóbbiak az elméleti tudományok alkalmazásai levén: C. csakis az elméleti vagyis a tulajdonképeni tudományok osztályozására szorítkozik és lemond a gyakorlati tudományoknak, az emberi művészet s mesterség végtelen tömegének rendszerbe foglalásáról. Az elméleti tudományokat ismét abstract (elvont) és concret (összevont) tudományokra osztja. Amazok az elemi tényekkel vagyis a tünemények törvényeivel foglalkoznak, ezek a tárgyakkal mint az elemek tényleges combinatioival. Hat abstract tudományt különböztet meg és ezek: a matematika, astronomia, physika, chemia, biologia és sociologia. Ezek tartalmának vizsgálatából kitetszik, hogy a különböző tüneménycsoportok között, mikkel az egyes tudományok foglalkoznak, szoros összefüggés van. A tudományok tehát tartalmuknak megfelelően oly rendbe csoportosíthatók, mely rendben az összetettebb egy fokkal magasabban áll, mint az egyszerűbb és melyben a megelőző a következőnek előfeltétele. A legelső fokon állnak a matematikai tudományok; ezek képezik az összes pozitív ismeretek egész rendszerének közös alapját, mert ezeknek tüneményei leginkább általánosak és leg-

kevésbé bonyolultak; a melynek tüneményei legkevésbé általánosak és leginkább bonyolultak (sociologia) áll az utolsó helyen. E két vég között úgy vannak a tudományok elhelyezve, hogy mindenik szükséges bevezetésül szolgál az utánna következőnek megértéséhez. E sorrend a természetes rendet mutatja, azért sehol meg nem fordítható. Minden tudomány oly tüneményeket zár magába, melyek csak az előbbi tudomány törvényeivel és azokkal magyarázhatók, melyek ő neki sajátjai. A tudományos nevelésnél különösen ragaszkodni kell azon szabályhoz, hogy minden tudomány a megelőzőt, nem pedig az utánna következőt föltételezi. «Valamely tudomány tanulmányozását nem szabad előbb megkezdeni», — ugymond C., — «mig az én osztályozásom szerint, azt megelőző tantárgy elsajátításával magát arra kiki elő nem készítette».

Igy öleli át e sorrend az összes emberi ismeretet* a világ, ember és társadalom elemi törvényeit illetőleg. E sorrend C. szerint teljesen visszatükrözteti a dolgok közt levő tényleges viszonyokat, azok «objectiv egységét» és megfelel a tudományok általános történelmi fejlődésének is. A legelső helyen áll a leghamarább kifejlődött matematika; a rendszer utolsó tagja pedig a legbonyolultabb tüneményekkel foglalkozó, a többi mind előtételőző s a legutólján kifejlődő sociologia. Azonkívül e természetes sorrend subjectiv egységhez, vagyis a világmindenség philosophiai felfogásához is vezet valamennyi külön tudományt egyetlen tudománynak szerves részévé tevén s különösen a socialis álláspontot jelölve ki olyannak, melyből egyedül lehetséges a tünemények összeségét igazán megítélni és minden kérdésre megfelelő feleletet találni.

A positiv philosophia alapja tehát a kosmikus tünemények magyarázatában oly bámulatosan eredményesnek bizonyult természettudomány, a positiv ismeret, melyet bármely tüneményről nyertünk vagy nyerhetünk. Módszere a megfigyelés, a tapasztalat kikérdezése és a kísérlet vagyis az objectiv módszer, mely eredményei által igazolta uralkodását, s melyet a kutatás minden körére alkalmaz, kiterjeszt. Főlépítménye a tudományok hierarchiája. Célja a társadalom újjáalakítása. E philosophia a tudományok köréből kizárja mindazt, a mit a természettudományi gondolkodásmód nem igazol, a mi nem positiv,

* Későbbi elmélődéseiben C. az Erkölestan név alatt egy 7. tudományt csatolt hozzá, melynek tárgyát a biologia és sociologia tárgyától megkülönböztette.

nem exact. Fölhagy mindazon kísérletekkel, hogy a dolgok lényegébe behasson, a tapasztalat körét túlhaladja s az első vagy a végokok birodalmába lépjen. A dolgok mindkét vége elérhetetlen előttünk s csak a közép tartozik reánk. A dolgok kezdetét és végét illető kérdések az emberi ismeret körén kívül esnek és azért nem befolyásolhatják többé a szellemeket a kutatásban, az embereket élethivatásukban, a társadalmat kifejlődésében. A világot nem a kívülről eső okokból törekszik megfejteni, hanem a világon belül levő okokból igyekszik megmagyarázni. A természetbe benyúló önkény helyett a tünemények alapjául szolgáló változhatlan törvényekre utal. A dolgok mögött rejlő entitások nem érdeklik, hanem megelégszik a tünemények egymás melletti és egymás után következő rendjének, vagyis a törvényeknek megállapításával, a tünemények összefüggésének s minden tényt megelőző előfeltételeknek vizsgálatával azon célból, a mi minden egyes tudománynak is célja, hogy t. i. a jövőben bekövetkezendő jelenségeket az ember előre lássa és cselekvését a szerint irányozhassa.

A tünemények között pedig egyéb különbséget nem ismer, mint azt, hogy az egyik többé-kevésbé bonyolultabb mint a másik.

Hogy e philosophia ilyenén álláspontja a nevelés minő elveit állítja fel, azt a következőkben adjuk elő:

III.

A nevelés C. szerint a *vegetabilis animalis* élőlények összes kifejlődésének egy határozott cél felé való rendszeres vezetésében állván: solid alapját az életről szóló tudományban, a biológiában, illetőleg az emberi természetnek e biológiából nyert ismeretében bírja.

Az emberi természet kikutatásában C. lényegileg a Gall-féle theoriára támaszkodik. Szerinte a Gall-féle phrenologiai physiologia alapján nyer igaz alapot a nevelés.* Gall tanának két fontos elv képezi alapját, t. i.: 1. a különböző értelmi és érzelmi (affectiv) képességek velünk születettsége; 2. az egymástól teljesen független és lényegesen különböző tehetségek többfélesége, jöllehet a cselekedetek ezek többé vagy kevésbé complicált összműködésének eredményei. Anatomiailag véve e felfogás

* Cours de phil. posit. III. 326. «Magyar Phil. Szemle». VII. évf. III—IV. f. 258. és általán 256—259. Système de polit. posit. I. 726.; Catéchisme posit. 330.

az agy több organumrésze osztásának felel meg. Valójában az agy nem egy *organum*, hanem szerkezet, a műszerek készlete, mely az állatiság fokához képest többé vagy kevésbé összetett. E szerint az embernek cselekedetei agya ezen organumainak befolyása alatt áll; az egyiknek vagy másiknak túlsúlya a cselekvésre rányomja bélyegét. A phrenologiai physiologia arra törekszik, hogy a képességeknek megfelelő agyrészeket meghatározza, valamint azt megjelölje, hogy mindenik ily rész melyik functiót vezet. Az agy ezen organumainak vizsgálata az ember moralis természetének igaz ismeretére vezet. E vizsgálódások szerint az agy első kevésbé fejlett részén foglalnak helyet az emberiséget leginkább jellemző tehetségek vagyis az értelmiek; viszont az agy hátsó, legterjedelmesebb részében azon tehetségek székelnek, melyek minden állatiság közös alapját képezik, vagyis az érzelmiek. Azon tény, hogy ez utóbbiak az agy hátsó és középső szerkezetének felelnek meg, holott az értelmiek az agy első, az egész agytömegnek alig $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{6}$ -át képező részét foglalják el, czáfolhatatlanul mutatja az emberben az érzelmi tehetségek döntő súlyát, a mire az emberi cselekvés megítélésénél figyelemmel kell lennünk. Az elhamarkodott bírák részéről érheti ugyan e theoriát azon vád, hogy e theoria a nevelést lehetetlenné teszi, mert szerinte az emberi cselekedeteket ellenállhatlan szükséggel létrehozottaknak kell tekinteni. Ily vádat C. szerint csak a positiv philosophia szellemében teljesen járatlan fő hozhat föl. Positiv felfogás szerint amyi áll, hogy a különféle tünemények a szerint módosíthatók kevésbé s a szerint jönnek létre nagyobb ellenállhatatlansággal, kényszerrel, a mint egyszerűbbek és általánosabbak.

A mint a tünemények bonyolulnak, végbemenésük kevésbé válik ellenállhatatlanná, éppen a különböző, összeható föltételeknél fogva, melyek külön-külön, magukban véve, igaz, megőrzik ellenállhatatlanságukat. A tünemények közt legmódosíthatóbbak épen az érzelmi és erkölcsi tünemények, mert legspecialisabbak s legbonyolultabbak, ehhez képest legkevésbé ellenállhatatlanok. Módosíthatók igenis és korántsem állítható róluk, hogy meg nem változtatható kényszerűség befolyása alatt jöttek létre, jóllehet a különböző elemi befolyások, melyek azokat környezik, külön-külön nem szűnnek meg a változhatatlan törvényeket követni. Ezt mutatta ki épen Gall és Spurzheim bámulatós érvelése. Elég volt emlékeztetniök arra, hogy a működés majd mindig több tehetség összehatásából jön létre és megjegyezniök első sorban azt, hogy a *gyakorlat* minden tehetséget fejleszt, a tétlenség pedig el-

zsbaszt; másodsorban pedig azt, hogy az értelmi tehetség, melynek célja: az állat magatartásának a helyzetéből folyó különböző követelmények szerinti megszabása. — a különböző helyzetekben, nagyon megváltoztathatja minden más tehetség gyakorlati érvényesülését. Ez elv nyomán ellenállhatatlanság és felelőtlenség igazán nem is állhat elő más esetben, csak az örültségben. E szerint azzal is hibásan vádolták a phrenologiai fiziológiát, hogy elveszi a nevelés tekintélyét. Megfordítva, éppen az agy fiziológiája fogja fel helyesen, észlelesen a tökélyettedés lehetőségét, a nevelés problémáját, s egyedül csak annak alapján nyer igaz alapot a nevelés. E fiziologia emelte továbbá elvvé, hogy az emberek legnagyobb része úgy jóban, mint rosszban, a rendkívül szervezett individuumok csekély számának kivételével, — nagyon közepszerű. Nehány kivételes esetet leszámítva, az emberek valamennyiénél meg van az értelmi, érzelmi tehetségek mindenike a nélkül, hogy egyik a másik fölött kiváló alakban jelentkeznék. Ez alapon pedig a nevelés előtt végtelen tág tér nyílik arra, hogy az illetén hajlítható szervezeteket majdnem tetszés szerint idomíthatja, módosíthatja.

De mily értelemben történjék e módosítás? Melyik az a cél, mely felé az egyed kifejlődését vezetni kell?

Túlbecsülnök az agy fiziologiai jelentőségét, bármily fontos szerepet játszik is a nevelésnél, ha e kérdésekre a feleletet e tudomány nál keresnök. A nevelés nagy kérdése nem tartozik kizárólag a biologia körébe. Azon tény, hogy az ember valódi nevelésére elhatározó befolyással volt az illető korban a socialis kifejlődöttség megfelelő helyzete. — arra mutat, hogy a nevelés tulajdonképeni fő vezetése a socialis physikát illeti meg; * a positiv paedagogia jellemző sajátága a neveléstannak a sociologia alá helyezése. A társaság azon cél, mely felé az egyed kifejlődését rendszeresen vezetni kell. — Az erre szolgáló eszközök összes fogalma — a nevelés, melyet C. már 1826-ban így definiál: «Összes rendszere azon eszméknek s szokásoknak, melyek szükségesek arra, hogy előkészítse az egyedeket a socialis rendre, melyben élni fognak és a mennyire lehet, mindeniket azon sajátos hivatásra ügyessé tegye, melyet a társadalomban betölteni lesz hivatva». **

* Cours de phil. posit. III. 326.

** Système de pol. posit. IV. App. génér. 193.

Jeleztük már C. sociológiájában is, hogy az emberi individualitás jellemző sajátága az, miszerint az affectív képességek tulsúlyban vannak az értelmiek fölött, az egoistikus ösztönök az altruistikusok fölött. E szerint a nevelés feladata az emberiség erkölcsi problémájának megoldása. Ez abban áll, hogy az egoismus az altruismus alá rendelő. Az egyednek meg kell tanulnia, hogy magát mindenben, a legesekelyebben is, az emberiség alárendelje; másokért élni, «*vivre pour autrui*» kell, hogy az észleges nevelés által minden egyedbe beoltott alapelv legyen

Az emberi természetnek érzelmi- és értelmire oszlása arra mutat, hogy a jelzett problema megfejtésének is két oldala van: a szó tulajdonképeni értelmében vett nevelési és oktatási tevékenységet követel. Az elsőnek feladata az egoismust eltemetni és az altruismust éleszteni, fejleszteni. «*Développer la sociabilité et amortir la personnalité.*» (Système de pol. posit. I. 243.)

A megoldandó problema erkölcsi s azért nem az oktatást, hanem a nevelést illeti a vezérlő szerep, és minél előbb veszi kezdetét, annál nagyobb eredménye lesz, miért is a születéstől kell kezdetét vennie.

A mi az oktatás feladatát és célját illeti, — az értelmi tehetségek ápolásának C. szerint csak annyiban van jogosultsága, a mennyiben erkölcsi jellege van, vagyis a mennyiben az altruistikus érzelmek megerősítésére szolgál. «*A szívét megilleti az uralkodás az ész fölött.*» (Système de polit. posit. I. 405, 402, 435.) A feladat az levén, hogy az általános harmonia elérettessék: nevelés és oktatás, szív és fej között disharmoniának nem szabad lennie. A középkor óta minden nevelési rendszer abban szenved, hogy nem képes megszüntetni az ellentétet az ész és szív között.

A positiv philosophia megszünteti ez ellentétet; a szívnek az ész felett uralmat ad és az oktatás feladatául azt tüzi ki, hogy a szívnek jogos érzelmeit az ész előtt igazolja azon helyzetnek valódi megismeretetésével, melyet az egyed a világban elfoglal; feladata az is, hogy a megszokást szilárd alapelvvé, az ösztönszerű működést tudatos erkölcsi ténykedéssé emelje. Az oktatás feladatának és a positiv nevelésügyön keresztül vonuló szellemnek meghatározásával adva van az oktatás tartalma, menete és terjedelme is.

«*A positiv oktatás tartalma, maga a positiv philosophia*», úgy, hogy a tanuló az összes valóság felől rendszerezett áttekintést kap; és helyzetének igaz megismerésére jut. A tanmenetet az «*encyklo-*

paedikus törvény» jelöli ki, melynek nagy, praktikus haszna itt tűnik ki. E törvény szerint a tanulót első sorban a matematikai és astronomiai törvényekkel kell megismertetni, azután a physikán és chemián kell keresztül vezetni, hogy végre a biológiai fokot is elérvén a sociológiában a társadalom és azon feladatok és kötelességek megértésre jusson, mik a társadalomban az egyesekre háramlanak.

A tudás mennyisége felől nem lehet kétség, mert az értelmi képzés célja tulajdonképen az erkölcsi érzelmek erősítésében találtott föl és az oktatásnak kizárólag erkölcsi jelleg adatott. — Természetes, hogy ily moral, mint a positiv, mely a tudományos demonstratiók alapján nyugszik, korántsem panaszkodhatik a maga részéről, ha az oktatás szélesbedik és mélyíti medrét és azért a positiv philosophia nem foglalhat ellenséges állást el a tudományos speculativ és ezzel járó értelmi képzés kiterjesztésével szemben. A kívánt összhang a kedély, a fej és szív között korántsem föltételezi az értelmi szükségletek elnyomását és az oktatás megszorítását. De másrészt kézzel fogható, hogy a neveléscél elérésének érdekében van, ha az oktatás bölcs korlátozással a főbb dolgokra, az általánosnak kitüntetésére és a detailok kerülésére törekszik. Így tehát a «legfőbbekre való szorítkozás» az elve az értelmi képzésnek, mely elv teljesen megfelel az agy physiologiája által bizonyított azon közepszerű képzettségnek, mely átlag, a legtöbb ember sajátsága és mely elv kivitele oly kiképzést is eredményez, a mi a practikus élet követelményeit és a socialis harmóniát illetőleg tökéletesen elég.

Az értelmi képzés tehát eszköze az erkölcsi képzésnek. Ez utóbbi azonkívül nem megvetendő segédeszközt talál a képzelő erőre ható művészetben is, mert minden aesthetikai cultura, még ha pusztán utánzásra vonatkozik is, hasznos erkölcsi foglalkozás, a mennyiben a sympathia és antipathia érzelmait lendítésbe hozza és ezzel megerősíti. Az aesthetikai képzés erkölcsi jelentősége tehát a művészetnek előkelő állást biztosít a positiv szerelési rendszerben, azonkívül megvan azon értéke is, hogy a vele való foglalkozás a legjobb természetes előkészület a tudományos tanulmányozásra. Költészet, zene és a formák művészetete a szigorú tudomány talaját készítik elő; az aesthetikai contemplatiók és meditatiók tudományos contemplatiohoz és meditatiohoz vezetnek.*

* Système de polit. posit. I. 303; IV. 203.

Három képzési elem áll tehát a positiv nevelésügynek rendelkezésére, t. i. az erkölcsi hatás, az aesthetikai képzés és a tudományos oktatás. Ezek practikus alkalmazásánál ragaszkodni kell azon törvényhez, mely szerint minden szellemi kifejlődés, épúgy az egyesé, mint a társadalomé, 3 fokozaton, a theologiai, a metaphysikai és a positiv stadiumon megy keresztül. Az ifjú kezdetben, életének bizonyos szakában theologus, a mennyiben a dolgokat és jelenségeket természetfeletti hatás által előhozottaknak és mozgatottaknak tartja, sőt lassanként a theologiai gondolkodásmód három mozzanatán is keresztül megy s egymásután fetisista, polytheista és monotheista. Majd megérkezik később a kételkedés időszaka, mely őt a metaphysikai gondolkozásmód karjaiba dobja.

Kifejlődésének zártával végre e gondolkodási iránytól is megszabadítja magát s a világ positiv felfogásában állandó megnyugvást talál.

A nevelésnek mindig szem előtt kell tartani a kifejlődési törvényt és mindenkor a tanulónak csak azt szabad nyújtania, mely az illető fejlődési foknak, melyben van, megfelel és a mi a természet által előírt következő fokot előkészíti. «Az individuum positivista nevelésmentének az összesség, a társaság kifejlődését kell reprodukálnia.»* Korántsem lehet feladata a növendéknek egy csapással a positivista nézet magaslatára emelni; ez egyébként sem sikerülne neki, legfőlebb meghasonlást idézne elő az individuum belsejében, disharmoniát az ész és szív között. Csak arra lehet s kell törekednie, hogy egyik fokról a másikra az átmenet gyorsabban, biztosabban és tökélyetesebben történjék, mint akkor, ha az ember magára lenné hagyva.

Azon vezérlő elvből, hogy nevelésnek, mint társadalmi tevékenységnek az egyedet a társadalom szellemében és hasznára kell kiképeznie: C. nevelés-tanára nézve azon két characteristikus követelmény származik, hogy 1-ször a positiv nevelésnek absolut általánosnak, egyetemességnek kell lennie és 2-ször, hogy a nevelésügy egy, az erre kiválóan qualificált testületnek, az ugynevezett «pouvoir spirituel»-nek «szellemi hatalom»-nak kezeibe tétessék. Azon gondolat, hogy az emberi társadalom minden osztályú és rendű tagjaira egy és ugyanazon nevelési rendszer terjesztendő ki: Comte-ban bár lassanként fogamzott meg, de végre kizárólag érvényre jutott. Eleinte csak azzal látszik foglalkozni, hogy a modern tudós világot reorganizálni szükséges. E tudós világot egyoldalúsággal s a részletekbe való betemetkezéssel vádolja, és meg volt győződve, hogy e hiányokat a megváltozott előképzéssel

* Cours de phil. posit. VI. 596.

megszüntetni lehet. Ezért első sorban a tudós világra vonatkozólag állítá föl oktatási tervzetét. Minél közelebb jutott azonban társadalomtanának megteremtéséhez, annál inkább ragaszkodott azon gondolathoz, hogy a társadalom minden tagját egyenlő módon lehet és kell is nevelni s oktatni. Így végre a positiv philosophiának követelménye gyanánt állítá föl, hogy a positiv nevelésügy elvei minden individuumra kiterjesztendők.* Igazolja e követelményt az embernek physiologiai vizsgálata is, mely ugyanazon organumoknak s egyforma képességeknek valamennyi embernél jelenlétét tanítja. Következménye az továbbá a sociologiai álláspontnak is, melyből az egyed tekintetik, mely felfogás az egyed különös létének jogosultságát csak annyiban engedi meg, a mennyiben «az emberiség-szolgája». E szerint valamennyi egyed egyértékű; ennél fogva valamennyi számára elégséges egy s ugyanazon nevelés, ha ez valamennyit socialis feladatának betöltésére ügyessé képes tenni, s a mennyiben illetén nevelési módszer van, mindenkinek joga van ahhoz, hogy abban részesítették.

A positiv nevelés rendszere nem egy, bármilyen tágnak tekintett exclusiv osztály, hanem az összes népség számára való. «A katholicismusnak — mondja C. Cours de phil. posit. VI. 459. — köszönheti az emberiség a középkorban a valóban egyetemes nevelés első berendezését, a melyben, bármily tökélyetlennek kellett is lennie mint első kísérletnek, mégis — volt egy lényegileg homogen alaprézsz, mely a legalacsonyabb s a legelőkelőbb keresztényt közösen illeté. Különös lenne, ha a tovább haladott civilisatio számára egy kevésbé általános institutiót akarnánk szervezni. Az oktatás egyenlőségére céloznak a maguk módjuk szerint, a kath. szervezet kimaradhatatlan hanyatlása után, mintegy a valódi socialis jövő homályos előérzetében, a forradalmi dogmák is, ha eltekintünk azon haszontalanságoktól, melyek a metaphysikai gondolatok ingatag természetéhez rendszerint tapadnak. Kétségkívül mi sem találóbb a jelenkori anarchia megjelölésére, mint azon szégyenletes gondtalanság, melylyel a magasabb osztályok napjainkban a népnevelés teljes hiánya iránt viseltetnek, mi ha sokáig tart, utoljára is őket fenyegeti veszélylyel. A positiv nevelésnek tehát, mely ép úgy erkölcsi, mint értelmi és mely a socialis megújulás szükségképeni alapja, — első lényeges kelléke az, hogy szigoruan universalis legyen». C., a positiv nevelés általánosságának követelményét oly szigoruan veszi,

* Cours de phil. posit. VI. 459.

hogy még a női nem számára sem fogad el külön nevelést s oktatást. A nevelés egyenlő módon terjesztendő ki mindkét nemre és ezt C. a nevelés azon alapfeladatával indokolja, mely a nevelésre a társadalomban várakozik.

Ilyetén általános nevelési rendszer, mely az összes egyesek értelmi és erkölcsi kifejlődését meghatározza és vezeti azon czélból, hogy a társadalomnak hasznos tagokat képezzen — a társadalomnak a legnagyobb mértékben érdekében van, azért a nevelés direct vezetése az összeségnek, az államnak feladata. Saját érdekében kötelessége, hogy abban jövő tagjait kellően részeltesse; másrészt az individuumnak socialis határozottsága folytán joga van az államtól nevelést és oktatást követelni. Azért a kormány kötelessége gondolkodni polgárainak positiv szellemben leendő kiképzéséről. A positiv állam C. szerint két hatóságot igényel: az egyik, a «pouvoir temporel» a materialis érdekekre, a másik a «pouvoir spirituel», melynek feladata kiválóan erkölcsi, értelmi természetű. A «pouvoir spirituel»-t, C. az «egyházi hatalom» analogiájára képezte és az erkölcs-szellemi elemnek, a tiszta positiv elvnek képviselőjét jelenti. — Feladatáról C. már 1826-ban (Cours de phil. posit. IV. App. gén 193) így szólott:

«A szellemi hatalomnak tulajdonképeni hivatása a közvélemény vezetése, vagyis azon elveknek behozatala és fentartása, melyek szerint a különböző socialis viszonyoknak igazodniok kell Legelső hivatása a nevelés legfelsőbb vezetése, m'ne'lfogva az eszmék és szokások összes rendszerét jelenti, mely szükséges azért, hogy az egyesek a socialis rendre, melyben élni fognak, előkészítettessenek és hogy a mennyire lehetséges, minden egyes azon különös hivatásra ügyessé tétessék, melyet a társadalomban betöltenie kell».

A positiv nevelésügy elvének végső követelménye tehát egy legmagasb hatóság, mely az általános nevelést vezeti.

A nevelés azon definitiójának, mely a társadalmat, vagyis az egészre való odaadást tűzte ki az egyed kifejlődése főczéljául — még pótléka is van, mely szerint minden egyest alkalmassá, ügyessé kell tennie azon hivatására, melyet a társaságban egykoron betöltenie kell. C. szerint a különböző s a növendékek által egykoron a társaságban elfoglalandó socialis helyzetekre való tekintet nem módosíthatja az általános nevelési rendszert. Ellenkezőleg, mivel az összes tudományok széles alapján nyugszik, a legjobb előkészületet képezi minden specialis hivatáshoz. Áll ez különösen azokra, kik polgári foglalkozásokra —

kézműre, technikai iparra, földművelésre, kereskedelemre stbre — szánják magukat. Bármily körére a tüneményeknek esik is tevékenységük, mindenütt már tájékozva vannak, mivel minden tudományba be vannak vezetve. A különös előkészület, melyre még szükségük van, mindig a már ismerthez lesz kapcsolható; a szakképzést az általános képzés lényegesen támogatja. De nemcsak a polgári foglalkozásnemek húznak lényeges hasznot a positiv előkészületből, hanem általa a tudományos továbbképzés is lehetővé van téve. Sőt úgylátszik, hogy C. az összes tüneményeket felölelő olyatén műveltség kötetményét, milyent a positiv nevelés nyújt, — éppen a tudomány emberei érdekében állította föl először.

«A jelenkor szellemi állapotára nézve jellemző a mai tudósok egyoldalúsága. Mindenik egy specialis kör kutatására szorítkozik, anélkül, hogy törődne azzal, miszerint az egyes kutatások a positiv ismeretek általános rendszerével összefüggjenek. Veszély fenyegeti az emberi szellemet, hogy detail munkákba vész. E baj megszüntetésének egyetlen eszköze az, ha a tudományos általánosságok tanulmányozásáról egy új specialitást alkotunk, vagyis a tudósok egy új osztályát kell felvenni, kik specialis kutatásokat nem folytatva, csak azzal foglalkoznak, hogy a különböző positiv tudományokat mai állásukban vizsgálják, mindenik szellemét meghatározzák és a mennyire lehetséges, valamennyi tudomány különös elveit az általános, közös elvek bizonyos számára visszavezessék, tekintettel mindig a positiv methodus alapvető maximaira. A többiek, a szaktudósok, mielőtt szaktanulmányukat megkezdenék, a positiv ismereteknek összegét a jelzett alakban felölelő szellemi előkészület folytán, oly helyzetbe jutnak, hogy ez előkészületből hasznot húzhatnak szaktanulmányukra, míg másrészt képesek lesznek saját szakmájukból is az előkészület adatait igazolni. Ily úton a tudományok részekre osztása veszély nélkül a legszélsőbb határig mehet és a tudományos tanulmány akadály nélkül tovább haladhat».

Előnyt nyújt továbbá a positiv nevelés nemcsak a jövő tudósoknak, hanem a művészeknek is, a mennyiben az aesthetikai képzést általánossá teszi és ezzel a művészetnek azon szolgálatot teszi, miszerint az igazi talentumot felkelti és éleszti. A positivismus szükségképen fejleszti a művészetet.

«Mivel csak azt idealisálhatjuk és festhetjük — mondja C. (Système de polit. posit. I. 306) — a mivel megismerkedtünk, azért a költészet mindig valamely philosophián nyugszik, mely képes gondo-

lataink és érzéseink összegének bizonyos irányt adni. Így az igazi költők Homerosztól Corneilleig nagy részt vettek az általános nevelésben, mely koruk sajátja volt. Az aesthetikai geniusnak előbb mindazt fel kell fognia, mit előállítani akar. Mi sem képes azokat, kik aesthetikai hivatást éreznek magukban, fölszabadítani a mindenkire nézve közös, alapvető nevelésben való résztvételből. Ha azt föltétlenül szükségesnek ismertük meg a nőkre nézve is, talán a költők és művészek nélkülözhetik azt?»

A positiv nevelésügy tehát — melynek elve az egyednek a társadalom szolgáltatására való kiképzése, — megfelel azon követelményeknek is, hogy az egyedet a világban elfoglalandó különös helyzetére ügyessé kell tennie. Positivista nézetek szerint e theoria semmi kívánni valót sem hagy hátra. — Hogy e theoria a praxisban hogyan néz ki, arra nézve is találunk C.-nál, ha nem is rendszerbe foglalt és részletekig menő nézeteket, de oly megjegyzéseket, mikből paedagogiai eszméinek kiviteléről a positiv társaságon belül, nagyobb körvonalakban képet nyerhetünk.

IV.

Erre vonatkozó gondolatainak nagyobb része élte «subjectiv» vagyis azon korából származik, midőn philosophiája vallássá alakult át. E vallás, melynek szertartásait is szervezi C. «a nagy lény» — az emberiség tiszteletében áll. E korszakban a részletekig kidolgozta az emberi társadalom jövő organisatiójának ideálját. E társadalomban a positiv philosophusoknak, miként Plato köztársaságában a tudósoknak, uralkodói állás biztosított és ezek között egy hierarchia-féle, élén egy főnökkel, főpappal állíttatik fel, s azért tekintettel a katholicismusra és hierarchiájára, a positivismus elleneitől «Kereszténység nélküli katholicismus»-nak neveztetik. Megjegyeztük már, hogy e korszakbeli tanait tanítványainak egy része a positiv philosophiával ellentmondóknak tartják. Véleményünk szerint, legalább azon nézetek, melyek a «Système de polit. positiv»-ban C. paedagogiai elveinek megvalósítására vonatkoznak, lényegileg nem ütköznek össze az előbbi korszakban hangoztatott s felállított elveivel.

C. a nevelést két részre, két korszakra osztja: az elsőben a gyermek korban, a kedély nevelése a földolog (házi vagyis privát nevelés) a 2-ik, az érettebb kor, az értelem képzésére irányul. Az első tart a 14-ik életév betöltéséig, a midőn kezdetét veszi a nyilvános iskolák látogatása, a mi 7 évig tart. A gyermek első 14 életévében kizárólag

a családja nevelési behatása alatt áll. E családi nevelés a gyermek testi fejlődésének megfelelően két részre oszlik: az első tart 7 évig; ez az első gyermekkor ideje és a teljes fogzással ér véget; a következő hét év a második gyermekkor nevelését foglalja magában.*

Mindkét időszakban a gyermek nevelése lényegesen az anyát illeti meg. Az atya foglalkozása miatt akadályozva van azt kezébe venni és a férfi jellegnél fogva, mivel nála az értelem a túlnyomó, erre kevésbé is alkalmas oly időben, midőn a fődolog az érzelem kifejtése. Azon követelmény, mely szerint az első s a 2. korszak nevelése az anya lényeges feladata, — C. szerint a positiv philosophia alapelvének eredménye, mely a «normalállapot»-ban vagyis a pozitív-társaságban a nevelés vezetését a «pouvoir spirituel»-re bizza, melynek a családban természetes képviselője a nő, míg a férfi helyzete a családban, a materialis érdekek gondozásával a társadalomban megbízott «pouvoir temporel»-nek felel meg. A női jellem a «pouvoir spirituel» lényegét alkotó mindkét tulajdonsággal bír; a nő az erkölsi oldalt tekintve lényegileg «affectiv», az értelmi oldalt tekintve lényegileg «synthetikai». Mindkettőre szüksége van a nevelőnek, kinek feladata az érzelemnek az akarat fölött uralmat szerezni és az általánosra hajló irányt győzelemre vezetni azon hajlandóság fölött, mely a különösben szeret elveszni. Leginkább az első feladat háramlik az anyára. A mai nézetek előtt visszatetsző lehet az, hogy a gyermek erkölsi és értelmi kifejlődése a 14. életévig az asszonyi lényre bízatik, de azon positiv elvnek megvalósítására, mely szerint a szívnek az ész felett kell uralkodnia, oly mérvben mi sem alkalmasabb, mint az anyának befolyása a gyermekre. Hogy 14 évig vagy legalább is hosszabb időre mint a mennyire most szokták, a nevelést az asszonyra lehet bízni s ez jó eredményű lesz, — azt bizonyítják a tények és C. hivatkozik elődeinkre, a lovagokra, kik rendesen asszonyi felügyelet alá voltak helyezve és még sem lehetett szó akkor elpuhulásról. Ha ily nevelés a harczfiak részére jó volt, miért nem lehetne az jó egy békés nemzedék számára? Az érzület nevelésének, mely alapjában véve a legnagyobb befolyást gyakorolja az életre, lényegesen az anyától kell függnie. Azért általán nagyon fontos a növendéket mindig családja ölében hagyni; az iskolai klastromok és a zárdaszerű nevelőintézetek, hol a családtól elidegenítették és a család erkölcsnemesítő befolyásától meg-

* Syst. de pol. pos. I. 173., 242. IV. 72., 257—272.

fosztatik. — a positiv nevelésügy programjából teljesen ki vannak zárva.*

A női jellemnek, mely az anyát a családon belül a «positiv spirítuel» képviselőjévé, a gyermek született nevelőjévé teszi, megfelel egészen a feladat, melyet a nevelésnek ezen korszakban megoldania kell. Arról van itt szó, hogy az életnek többé alig változtatható alapját az erkölcsiség megszilárdításával megvessük. Mivel a positiv morál röviden e tételben foglalható össze: «vivre pour autrui», «másokért élni:» az egoistikus ösztönök ellen erélylyel és következetesen kell működni és az ember belsejében csiraként rejlő sympathikus ösztönöket, t. i. az attachement-t, vénération-t és bonté-t, vagyis a vonzalmat, tiszteletet és jószágot kell feléleszteni és kifejleszteni. Ezeket éppen az anya élesztheti és tarthatja leginkább ébren.

Személyére összpontosítja ugyanis a gyermek először mindazon sympathikus érzelmeit, miknek alkalmazásához, másokhoz való viszonyában is, szoknia kell. És mivel a gyermek tettei ezen korban érzelmeinek meghamisítatlan kifejezői, szükséges, hogy cselekvésének érezhetővé vált megítélésénél azon alapelvvel ismertessék meg, hogy valamely cselekvés értékénél mindig az érzület a lényeges. Így szokja meg, hogy mindennél, mit eszközölni akar, tettének mozgató alapja iránt kérdezősködjék és csak azt tegye meg, a mi a jó, vagyis a mik a sympathikus érzelmekből fakadnak.**

Ebben a korban az érzület kiképzése ugyan a fődolog, de az értelem kiképzésének is karöltve kell haladnia. A gyermeket körülvevő lények megfigyeléséből származnak első képzetek, miket egészen «fetisistikus synthesis» módjára köt össze. A nevelésnek nem lehet feladata ezt, mint a gyermek értelmének megfelelő gondolkodásmódot megzavarni, az emberi szellem azon alaptörvényének követelménye miatt, miszerint az egyednek ép úgy, mint az összeségnek szellemi kifejlődése 3 stadiumon megy keresztül; a theologiai gondolkozási iránynak pedig első módja a fetisismus. — Minthogy a gyermek nézetei nem kevésbé érzelmi, mint értelmi: úgy a képeknek az érzelmekkel való combinációjával kifejlődik benne az «igazi logika», mely a világgal való összefüggésünknek készséges elismerésében áll»***

* Syst. de polit. pos. I. 242.

** Syst. de pol. posit. IV. 47, 201, 261.

*** Syst. de pol. pos. IV. 262.

és mivel ezáltal a gyermek érzelmei és nézetei alapján az őt körülölelő világgal, illetőleg a körötte levő lényekkel összefüggésben érzí magát, kifejlődik benne a szellemi egység leggyyszerűbb alakja és ha az egység, a harmonia az összes positiv nevelés célja, úgy az a nevelés első korában a gyermek-fogalom sphärájának megfelelő módon el van érve. — E korban e sphärát a családi kör öleli föl. A család e korbéli gyermek előtt az «emberiség»-gel azonos. A második gyermekkorban e fogalomkör a haza fogalmává szélesedik. A nevelés e második korában a gyermek továbbfejlődését az anya a megindítandó aesthetikai tanulmányokkal eszközli. Ezek — mint C. mondja — poetikaiak, phonikaiak és plastikaiak; más szóval a költészet, zenészet és rajzolás segélyül hívása mellett képeztetik tovább a gyermek kedélye és esze. A nyelvbéli közlés képessége az előző időszakban annyira kifejlődött, hogy a gyermek képes a nyelv legfőbb előhozványait megismerni. A különböző nyelvekben előhozott legértékesebb költeményeket az eredeti nyelven (!) emlékezetébe vési és ezáltal, nemkülönben azok elmondásával, élő szóval való visszaadásával az idegen nyelvek ismeretét sajátítja el, mielőtt írni és olvasni tanult volna. A rajz is szinte oly általános lesz, mint az anyanyelv használata.*

Az aesthetikai képzésnek, mely a korszakot kitölti, affectiv reactiója van és azért erkölcsnemesítőleg hat. — Azon vonatkozás, mely az aesthetikai képzés és az erkölcsi nevelés közt fönnáll, egyszersmind legjobb mérővessző a növendék szellemi előhaladásának megítélésénél: egy ima, ének és rajz az anya tiszteletére e korszak végén jellemzik a növendékek növekvő képességeit és «az emberiség aesthetikai kincsének felhasználásával» kifejezést is adnak a valódi érzelmeknek.** A művészet normalis túlsúlyának ezen időben azon következménye van, hogy a gyermeket magasabb fokú értelmi, cerebrealis egységre emeli, a mennyiben a dolgok polytheistikus felfogására vezet, mely gondolkodási irány a művészetnek sajátja és éppen ezen életkornak megfelelő is. Az ezen korban elsajátított élőnyelvek ismerete továbbá kiszélesíti ismereteit és fogalomkörét, a mennyiben a «haza» becsülésére emeli.***

E korszakot kitöltő, jöllehet nem rendszeresen üzött tanul-

* Système de polit. pos. IV. 261.; I. 250.

** U. o. IV. 260.

*** U. o.

mányok, már a tevékenység bizonyos jelentékeny fokát kívánják meg, miért is bizonyos előkészületet képeznek a practikus életre. Bár e tevékenységnek inkább még csak aesthetikusnak, mint technikusnak kell lennie e korban, de igen fontos már most is a gyermek alakító, serkentő ösztönét éleszteni és ápolni, ellensúlyozván ezzel azon természetes romboló ösztönt, melyet mint az önző hajlamok kifejezőjét el kell nyomni. Azonkívül — mi szintén nem csekély jelentőségű — a gyermeket figyelmeztetni kell valamely mű előhozásával járó nehézségekre és föltételekre. Ez úton a gyermek végre megismerni és méltányolni tanulja — mi nagy jelentőségű — az emberi, sőt még az állati erők összműködésének fontosságát, — s így azon tevékenységnek, melyre e korban a gyermek felbuzdítottatik, — nevelési hatása és erkölcsi befolyása is van.

Ilyen a nevelés a gyermek 14. évéig. Jellemző vonása, hogy nélkülöz minden rendszeres befolyást a gyermekre. Kedélye és értelme önként fejlődik a természetadta törvények szerint. A nevelőnek csak corrigálva kell közbelépnie, szem előtt tartván azon alaptételt, hogy minden organum tétlenség folytán, gyengül meg a gyakorlás azt kifejti és erősíti. A gyermek egoistikus hajlamai ellen nemcsak föllép tehát, hanem mindent eltávolít, mi azokat éleszteni; ily módon minél ritkábban működnek az egoistikus ösztönök, annál inkább gyengülnek; és másrészt minél többször nyújt alkalmat a gyermeknek, hogy a benne szunnyadó sympathikus hajlamokat a gyermek kifejezhesse, — annál inkább fogja azokat erősíteni és mindkét eljárásával arra fog működni, hogy a gyermek erkölcsi kifejlődése a valódi, a természettől kijelölt mederbe jöjjön. A gyermekség 2-ik phasisában, a 7-ik évvel kezdetét vevő «tanulás» csak azon tárgyakra terjed ki, melyektől az erkölcsi érzelmek erősbitését lehet várni. Minden systematikus oktatás ki van zárva; játszva tanuljon a gyermek. A szép, melynek országába ekként bevezettetett, a jósághoz vezet; a hasznosat mellékesen, magától megtanulja; az eredeti nyelven megtanult költeményeknek az emlékezetbe vésése az idegen nyelvek megtanulását eszközli a nélkül, hogy a gyermek nyelvtani oktatással kinoztatnék; az olvasást és írást fáradság nélkül és gyorsan megtanulja, ha a gyermek a rajzolásban gyakorlott.

C.-nak a házi nevelést illető ezen gondolataira felvilágosító fényt vet azon képe, melyet *Semerie* idézett művében a positiv szellemű nevelésről összeállított és melyet C. idevágó nézeteinek rövid összefoglalása végett s gyanánt ide iktatunk.

«Az első hét évben hadd éljen a gyermek szabadon, hadd fejlődjék, önkényt, érintetlenül s azért száműzzünk e korból minden rendszeres s elvont oktatást. Jelenleg p. o. korán vezetjük a gyermeket az olvasás által előtte ismeretlen dolgok világába. Hagyjuk őt magára a valóval szemben, hiszen a milyen kíváncsi és mohó mindazt ismerni és tudni, mi őt környezi: magától is elég észleletet gyűjt, miket később elég alkalma lesz rendezni. Ápoljuk a gyermekben előbb a tenyészéleletet, a növényalapot és hagyjuk fejlődni az emberi csirát.

A gyermek egyedüli helye e korban a családi kör; az anya szerető korjait rá nézve semmisen pótolja. E korban vési az anya a gyermekbe azon erkölcsi alapelveket, melyek a tulajdonképeni embert alkotják és azon határozott ítéleteket, miknek magyarázatát és okadatolását csak később kapja meg. Az anya feladata e korban az erkölcsmesítés, és mivel a gyakorlati erkölcs alapja a szokás hogy ez kellő mély alapra hasson, szükséges, miszerint az első években legyen az erkölcs az ifjúba bevésve, hogy az ifjú ész és test előkészítve legyen a kitűrhetetlen benyomások elfogadására.

A gyermek nem mindig ért, hanem hisz és engedelmeskedik, s azért szoktatni kell őt az erkölcsös érzelmekre. Ha hozzászoktatjuk, hogy tagadjon meg önönmagától egy darabka czukrot, később nem fogja kivánni felebarátja vagyonát. Az egyedüli argumentumok, miket e korban adhatunk, ilyenek: «ez jól van», «ez rosszul van», «ezt lehet tenni», «ezt nem szabad tenni». Egy kis dorgálás, egy kis simogatás, de mindig a legvonzóbb szeretet legyen az uralkodó elem.

Az összes társadalmi kötelek az anyának gyermeke iránt tartozó kötelessége lazultsága miatt gyengülnek meg. Az anyák kényelmesebb dolognak tartják lerázni magukról gyermekeiket, szoptatókra bizván őket, vagy kaszárnya módra épült klastromokba, úgy nevezett nevelő-intézetekbe küldik, mert úgy vélik, hogy jövőjük így kívánja és rideg elhagyatottságukat örült gyöngédségekkel vélik enyhíteni, melyeknél csak a vak anyai ösztön, de nem a valódi jóság szerepel. A gyermekeket könnyebb elrontani, mint nevelni, s a szülői kötelesség nem abban áll, hogy önmagunkért szeressük a gyermekeket, hanem saját magukért. Ezen, jelzett vétkes eljárásnak kifolyása az, hogy a gyermekek magukra maradnak, közömbösséggel gondolnak rájuk, vagy nevetéses szigornak lesznek kitéve; a szűzies elmére való első benyomásokra kevés gondot fordítanak, a mik azután nemcsak eltűrhetetlen következményűek, de a még következőknek behatását is közömbösítik.

Az anya eljárása a gyermekkorban, minden pillanatban erkölcsi ténykedés, és csakis az anyának lehet elég buzgalma azt kellően gyakorolni. Szánandó az, ki ezt önmagán nem tapasztalta, mert egész életén át érezhető lesz. Az anya e korban, egyedüli gondviselő, tőle jön az anyagi és erkölcsi élet; az anya éltető gondoskodása, és az anya védelme alatt fejlődik kezdetben a kis önző teremtés érző szervezete. És ez a gondoskodás, ez az ápolás, ez a védelem, mely fejlődésében a gyermeket istápolja, a legillőbb hozzá, természetszerint a legmegfelelőbb. Először, is a tisztelet érzete fog nyilatkozni a gyermeknél, a vonzalom, az ösztönszerű kapocsnál fogva úgy is magától szülemlik, a jószág érzete a kisebbek iránt tanusított védelmi pártolásból keletkezik. Ezen, mások iránt táplált ösztönöknek maguktól kell kifejlődniök.

Az első gyermekornak nevelése az emberi erkölcsösségnek szilárd megalapítását tűzi ki czélul. És az anyának kötelessége a fizikai tisztaság legelemibb fogalmaitól kezdve az erkölcsi tökély legmagasabb fokáig létesíteni azt.

Sok dolgot nem ért meg mindjárt a gyermek, csak később lesz előtte megfoghatóvá. Sokan a pazarlás és rombolás káros következményeit öntapasztalatból tanulják megismerni.

Az első gyermekkor 7-ik évig tart, miközben a gyermek szellemi tehetségei a külső lények és tárgyak szemlélete által fejlődnek; őrizkedniünk kell e fejlődést a theologiai eszmék czáfolása által megzavarni.

A második gyermekkorban, mely 7—14. évig tart, a nevelésnek egy új körét kezdjük meg, s ez az aesthetikai tehetségek fejlesztése, mint volt az első gyermekkor az erkölcsi szokások megállapítása.

Az anyai gondviselés feladata nagyobb; a gyermek észreveszi, hogy a családon kívül van nagyobb létkör, is, melylyel a család élete összefügg; ez meglepi, elragadja. Most arra kell szoktatni, hogy e nagyobb kört tanulja megismerni és szeretni; ez az emberiség. Az emberiségben és az emberiség által élünk. Azon a szöveten magyarazzuk meg a kis leánykának, melyen esetleg himezve dolgozik, az élő és az elhunyt nemzedék fáradalmas vívmányait. Hol venné a gyapjuszálat, ha az apák nem küzdtek volna leéletük veszélyeztetésével a vadállatokat, és nem fékeztek volna meg a hasznavehetőket. Hol vette volna a tüt, ha nem lettek volna bátor emberek, kik leszálltak a föld mélyébe, hogy onnan a vasat előhozzák és sok kísérlet után rá nem jönnek annak módjára, miképen kelljen azt készíteni. Vezessük végig gondolatban, az emberiség által a fejlődésben befutott térségen és mutassunk azon állapotra,

mikor az ember még ruházatlanul szaladgált az erdőben, mint a majom, midőn számtalan bajok, veszélyek és küzdelmek közt szerze meg az élelmét, midőn a gyengébbnek éhezni, fázni, szomjazni kellett, és mondjuk meg neki, hogy íme a civilizatio épen az ellenkező viszonyokat teremté; ma a nők, a gyermekek védve vannak, a gyengék a társadalom védszárnyai alá menekülhetnek. Látni fogja, hogy a kik környezik, a multnak terhe alatt érette dolgoznak és alkotják számára azt az édes jótévő és védő kört, melyben csendesen és boldogan élhet. Majd belátja akkor, hogy kiszámíthatatlan előkészületi munka alkotá meg azon társadalmi intézményeket, melyek a gondtalan és boldogan élő ifju s leányka előtt most a legegyszerűbb alakban tűnnek fel.

Most már az ifjú növendékkal a négy nyugati nagy nyelvet kell elsajátíttatni. A nyugoti nagy költők műveit hallva, meg fogja tanulni szeretni és becsülni azok hazáját, népét mint testvéreit, kik a közösjavak összehalmozásában együttesen dolgoztak.

A mai viszonyok között ezen tanulmányi rendszer természetesen nagy nehézségekkel járna, mert a mi pedans korunk mindent megvétéssel illet, mi nem görög vagy latin. De eljő az idő, midőn e nehézségeken is túl leszünk, a gyermek saját családi körében kész tanárokat fog találni.

Ha figyelembe vesszük, hogy a növendék e korban mily gyorsan és könnyedén tanul beszélni, nem találjuk túlzottnak amaz állítást, hogy 7—14 éves korban könnyen megtanulhat két nyelvet, de négyet is, ha azokat a családi körben naponként beszélni hallja. Csak nem kell gyötörni az ifjuságot a száraz grammatikai theoriákkal és holmi nyelvmesteri beszélgetési gyakorlatokkal, melyet szerint 6 hó alatt 8 nyelvet kellene megtanulnia és 8 esztendő alatt alig tanul meg néhány szót és mikor szükség van rá, kenyeret vagy vizet sem tud kérni. Ezen eljárás eltompít minden nemesebb törekvést, megvéteti az ifjusággal a legjelesebb költők műveit, mert mielőtt még kellőleg birná a nyelvet, már a classikusok szépségeit akarják vele megértetni erőszakkal; csakis így válhatott gyűlöletessé Homer, Dante és Virgil.

A költészet tanításával össze kellene kapcsolni a rajzot, zenét, vagy legalább az éneket, hogy így a gyermek a szép művészet minden fajával megismerkedjék, melyek eszmeszínezet és alak tekintetében egymásra vonatkoznak. Ezek útján kell fejteni a képzelő tehetséget és pedig az első gyermekkorban összegyűjtött képek nyomán.

A második gyermekkor nevelése tehát tisztán aesthetikai, az ifjú-

kor természetes fejlődésének rendes folyamát követvén; a gyermeket a családi körben hagyjuk, hogy ezen különféle tanulmányokat ott folytassa. Az anya, feltéve, hogy önnönmaga is így lett nevelve, teljesen elégséges, minden külső támogatás nélkül a második kor nevelésének eszközésére.

Az első kor erkölcsi alapját is fenn kell tartani, ápolni, művelni, mert a művészetek tanulmánya könnyen felkölti a hiúságot, de ezenkívül még más különös kellemetlenséget is támaszthat, s ez ama veszedelmes szokás: kifejezni a mit nem érez, magyarázni a mit nem ért, mert a zenei és költői képek nagyon elősegítik a színlelést.

Ennek fékentartására az emberiség aesthetikájából állandó formulákat kell kölcsönöznünk; azokat ügyesen kell alkalmaznunk, mert különben kész a demoralisatio.

Az anya őrködjék a felett, hogy avatatlan kéz ne érintse az ifjú lelkének gyenge rugóit.

Csak az anya őrködhetik biztosan a gyermek lelki tisztasága, annak ártatlansága felett és csupán az anyai őrködés által menekül meg a gyermek az aesthetikai nevelésnek az erkölcsiség lerombolására irányzott veszedelmétől, mert az ifjú költő szive telve lesz a tiszta szeretet érzetével, s midőn szülemelő tehetségének megkisérlésében egy-egy költeményt vagy rajzot készít vagy dalt énekel, az anya legyen őrangyala, s ha imádkozik, az anya is be legyen szöve imádságába. A képzelet és az elvont tehetségek fejlődése korában, felébred az ifjú kebelben az istenségről való elmélkedés is; ezen kor mindig mohó vágygyal keresi fel a meséket, a csodás és meglepő történeteket, az eszményi világot, az ezeregyéjszaka tüneményeiről szóló elbeszéléseket. Ápolni kell e vágyat s nem ellenszegülni annak, mert szükséges, hogy a képzelő tehetség bőséges és tevékeny legyen; nem szabad mellőzni a theologiai adalékokat sem, hanem legezészerűbb táplálni az ifjúságot, a valódi csodákkal: útirajzok, hajótörések, a földgömb kikutatása, egyes részének fejlődése, a különböző műveltségi állapotok feltüntetése, földgömbünk megszámlálhatatlan állati és növényi terméneinek leírása. — reá nézve nem kevésbbé érdekesek, mint a legendák és hasznos nyomokat hagynak emlékezetében.

A szülék magyarázzák meg a gyermekeknek, hogy bizonyos hitelvek csakis az ő korukhoz valók, melyek később megváltoznak; e módon ment lesz a gyermek a kárhuzatos hypocrisistól és lassanként megismeri az emberiség positivista dogmáját.

Az így nevelt gyermek 14 éves korában a szigoruan tudományos oktatásra, a nyilvános iskolák látogatására érett lesz és megkezdheti a nevelés 2-ik korát. A positiv nevelésügy, az összes néposztályok számára csak egy nyilvános iskolát ismer, melyet mindkét nembeli növendékek 14-től 21-ik évükig egymástól ugyan elválasztva látogatnak, de ugyanazon tanártól, ugyanazon oktatásban részesülnek. Mivel a társadalom minden tagjának kötelességévé teszi, hogy bizonyos műveltséggel birjanak, úgy az államnak kötelessége a lehetőséget megadni erre és az általános népiskolát, mely állami intézmény, fentartani. Különösen kötelezve van a birtoktalan osztály, a proletárok számára gondoskodni az oktatásról. Egyébként senkit sem akadályozhat meg abban, ha valaki az állami intézményeken kívül hasonló vagy magasabb műveltséget akar szerezni. «Liberté de l'enseignement!» Syst. de pol. posit. I. 122., IV. 259, 381.) Mivel azonban érdekében áll, hogy minden tagját ugyanazon szellem s műveltség hassa át, feladata intézményeit úgy berendezni, hogy ezekkel szemben a magániskolák versenyképesek ne lehessenek. Így azután látogatásuk önként általánossá válik.

Az állam gondoskodása daczára is az egész nyilvános nevelés alatt a szülői ház befolyásának is érvényesülnie kell és a szülőknek kötelessége tehetségük szerint ekkor is közreműködni, míg a növendék el nem éri a teljes értelmi és morális érettséget. Az iskolalátogatás daczára a gyermek családja körében marad; zárdaszerű tanintézetek nincsenek. Ez okból lehetőleg korlátozni kell a tanórak számát, hogy a tanuló minél kevésbé legyen elvonva a családtól és hogy megkezdett aesthetikai tanulmányait ugyanitt az előbbi vezetők alatt folytathassa. A nyilvános iskolának is kötelessége ugyanazon szellemen munkálkodni, a milyenben a házi nevelés megkezdődött; legyen a házinak rendszeres kiegészítése; folytassa ennek munkáját, így azután számíthat a család támogatására és a positiv nevelésügy két tényezője ekként belső kölcsönhatásba jut.

Hogy a nyilvános iskola feladatát jól fogja fel és megvalósítsa, arról kezeskedik az általános nevelést vezető testület, a «szellemi hatalom», melynek köréből vétetnek a tanítók. Ezek képezik értelmi és erkölcsi tekintetben az emberiség elite-jét. C. subjectiv korából származó műveiben ezeket a positiv szellemen újjászületett emberiség «pappjai»-nak nevezi. Ezek a positiv tudományokban kellően kiképezve levén, a tünemények összes csoportjairól szerzett ismeretek fölött uralkodnak; nyilván-

való előttük a különböző tünemények összefüggése és így az egyesnek értelme és jelentősége is. A dolgok összefüggésének e szellemi birtokolása képessé teszi őket arra, hogy a fiatal nemzedék szellemi képzőivé legyenek, mert a közönséges ember képzésénél mindenekelőtt az általános ismeret a fő, s nem a detailismeret. Az oly «pap», ki a positiv képzés daczára, a szellem synthetikus irányát nélkülözi, a népképző hivatására alkalmatlan s a «pouvoir spirituel» másik részét megillető feladat teljesítésére való, arra ugyanis, hogy specialis buvárkodással a tudomány továbbképzését előmozdítsa. — A «pap»-nak azonkívül erkölcsi magaslaton is kell állania és lényege alapirányának affectivnek, érzelmesnek kell lennie. Összes tanulmányai, melyek őt az összes dolgoknak belső, mély összefüggéséről és különösen az embernek e dolgoktól való függéséről világosíták fel, — az affectiv hajlamot erősíték meg benne és adtak egész lényének solid alapot. Jelleme kezeskedik arról, hogy kezeiben az értelmi oktatás az erkölcsi képzés eszközévé válik; hogy a növendékeivel közlött ismeretek azok szívében nem hiú tudásgögot, hanem azon alázatot keltik föl, mely, mint a környező világtól s különösen az emberiségtől való függés érzete, őket arra ösztönzi, hogy betöltsék helyzetüknek megfelelő feladatukat, s ez az élni másokért, «vivre pour autrui!»* E legmagasabb czéi lebeg a tanító tevékenysége előtt; s midőn a modern társadalomtól megkivánt ismeretekkel felruhazza növendékeit azon szándék vezeti, hogy az affectiv vagyis az erkölcsi érzelmeket, mik a természettől a gyermekbe ojtattak és már gyermeksege óta élesztettek és ápoltattak, a növendék értelme előtt igazolja és ezzel az egyes erkölcsiségének megigathatatlan alapját megvesse.

A positiv elv szerint, mely az erkölcsöt, mint a társadalomtan eredményét az exact tudományokra alapítja, — a nyilvános iskola kötelező tantárgyait a 6, már említett tudomány képezi. E szakmákban való oktatással vezetetik a növendék a legmagasabb tudomány tanulmányozására, az etikára, a positiv moral demonstratiójára, melyet C. egy későbbi tantervébe szintén fölvelt, s mely az emberi természet részletes ismeretéből s annak javítását czélzó eszközöknek tudásából áll. Ezekon kívül az iskola más tantárgyakat nem ismer; ezek elégségesek is, mert ép úgy eleget tesznek a szív, mint az agy követelményeinek. Megtanítják az életet és világot ismerni, megérteni és

* Système de polit. pos. IV. 272.

oly műveltséget adnak, milyent a realékra irányzott kor szelleme kíván és milyent később a tanuló a gyakorlati életben fölhasználhat, mert senkit sem hagynak cserbe, bármily pályát válaszszon is valaki. Másrészt azon alapelvek consolidálásához is vezetnek egyuttal, melyek a gyermekkorban a növendék szívében felkeltettek; így azután fej és szív teljes meg-egyezésben levén, azon socialis harmonia biztosíttatik, mely az összes nevelés végeredménye.

A nyilvános oktatás 7 évig, a gyermek 14-ik évétől 21-ik éveig tart. Egész tartalma alatt az uralkodó elv az, hogy egyszerre egymás mellett soha több tantárgy ne taníttassék. — Az exact tudományok encyklopaedikus hierarchiája megmutatta azon kölcsönös viszonyukat, melyek szerint, a matematikát kivéve, a sorozatban mindenik az előbbinek törvényeit előfeltétel gyanánt szükségli, miért is csak akkor lehet eredményes valamely tudomány tanítása, ha már előfeltételei, vagyis az őt megelőző tudományok teljesen letárgyaltattak. A tanmenetnek az encyklopaedikus hierarchiát kell követnie.

Általában mindenik tudomány előadására egyenlő idő kívántatik. Csak a matematika különös fontossága s nagyobb nehézségei miatt kíván kétszeres időt. A többi tudományok mindenikére (az astronomiára, physikára, chemiára, biológiára és sociológiára) egy év jut. C. későbbi tantervében a matematikára is egy évet szán és így a 7-ik iskolai év a positiv moral tanítására jut.

Minthogy nem az a feladat, hogy a gyermek detailismeretekkel töméssek meg, sőt a részletekremenés veszélyes is lehet, mert az egészre irányuló tekintetet, átnézetet zavarja, megsemmisíti, ezért nincs szükség a tanórák nagy számára. A sok tanóra elvonná a növendéket a szülői ház befolyása alól és akadályozná a növendéket jövő élethivatásukra szükséges praktikus tanulmányuk folytatásában, miket a növendéknek azon idő alatt kell elvégezni, mely alatta nyilvános iskolákat látogatja.

Minden héten egy lecke elégséges; hogy meddig tartson egy lecke, arról C. nem beszél. Negyven leckét elégnek tart egy tudomány egész körének előadására; a matematikára azonban szükséges, de csak a férfiak részére, két év hetenként 2 leckével; a nők részére lehet a matematikát úgy összevonni, hogy elégséges a rendes óraszám.

A tanításnak dogmatikai módszere legyen. C. e tekintetben így nyilatkozik: «Az értelmi nevelés általános problémája abban áll, hogy az egyesnek gyakran közepszerű ismerőtehetségét azon pontra emeljük.

melyet századok hosszú során át a kiváló szellemek nagy száma csak azzal ért el, hogy egymás után egész erejüket életükön keresztül egy s ugyanazon tárgy tanulmányozására fordították. — Nyilvánvaló, hogy végtelenül könnyebb és hamarabb eszközölhető valamit megtanulni mint felfedezni; s lehetetlen lenne a kitűzött célt elérni, ha mindenkinek kötelességévé tennők, hogy gondolkozásával egymásután ugyanazon közbeneső állomásokat érintse, mikén az emberi faj, «collectiv gondolkodása» szükségképen átment. Elkerülhetetlenül szükséges tehát a dogmatikai utat követni, mely egyébként valamely tudománytörténetének közlését se nem zárja ki, se nem teszi feleslegessé».*

Mielőtt azonban ily módon a tantárgyak előadása megkezdetnék, a növendékeket be kell avatni azon szellembe, melyben az oktatás velük közöltetni fog s a melyben nekik a közlötteleket elfogadniok kell. C. a tanulmányokba való «rendszeres bevezetés»-t egészen ünnepélyes módon akarja eszközöltetni, hogy a növendék kedélyére kitörülhetetlen benyomás idéztessék elő. A «templom»-ban, az összes presbyterium, a legfőbb hatóságok és a növendékek családjainak jelenlétében mindkét nembeli ifjuság összegyül 3 héten át hetenkint 6 napig. 16 lecke alatt előadatik nekik az «első philosophia» vagyis a pozitív tudás egészébe való rendszeres bevezetés, melynek tartalma a következő:

Az első lecke megismerteti a tanulót az abstract theoria mivoltával. A következő 15 lecke a 15 általános törvény megmagyarázására szolgál. E törvények elő vannak számlálva a «Catéchisme positiviste» 388. lapján.

E lecekéig míg egyrészt a tudományok hierarchiájának mivoltát és jelentőségét föltárják, másrészt azon hatásuk van, hogy a növendékeket megszoktatják az analtikái tanulmányaik közben a synthetikai irányzat túlsúlyának megőrzésére. E bevezetés után a tulajdonképeni oktatás a második philosophiában vagyis az exact tudományokban megkezdődik a két nem szétválasztásával, de ugyanazon tanárnak kell mindig kizárólag vezetni a férfiak és nők oktatását a legalsóbb foktól a 7 éves cursus teljes befejezéseiig. Ezek szerint a pozitív tanterv a következő:

* Cours de phil. pos. I. 62.

*A positiv népiskola tanterve **

Iskolai év	Életkor	T a n t á r g y	Oraszám a	
			férfiak	nők részére
I	14—15	Mathematika (Arithmetika)	80	40
II	15—16	Mathematika (Geometria, Mechanika)	80	40
III	16—17	Astronomia	40	
IV	17—18	Physika	40	
V	18—19	Chemia	40	
VI	19—20	Biologia	40	
VII	20—21	Sociologia	40	

Minden évben új tantárgy adatik tehát elő; az utolsó két évben «aesthetikai complément», pótlék gyanánt még a görög nyelvet aesthetikai, a latint pedig socialis jelentősége folytán okvetlenül szükséges megtanulni. Minden iskolai év végén ünnepélyesen, nyilvánosan vizsgák tartandók a nyert ismeretek assimilatiójának constatalása céljából. A három utolsó évben végre az emberiség alkotásainak főbb helyeire közös utazások teendők a növendékek értelmi kifejlődésének előmozdítására. Egyes helyeken a huzamosabb tartózkodás lehetővé teszi, hogy az oktatás folytonossága nem zavartatik meg; a «papi» oktatás mindenütt absolut homogen levén, a földkerekség minden isko-

* Ezen összeállítás a 6 alaptudomány felvételén alapszik. C. a Systeme de polit. posit.-ban 7-ik gyanánt az erkölestan is felveszi és ennél fogva a matematika részére is, mint a többi tudományok részére egy évet vesz föl.

lájában ugyanazon időben ugyanazon tantárgy tárgyalatik. Ez utazások a megtanult idegen nyelvek ismeretét bővítendik és annak használásában ügyességet, gyakorlottságot szerzendenek.

Magán képzési eszközül C. az olvasmányokat ajánlja. De a túlságos sok olvasástól óva int. mert a sokféle olvasás az utángondolást megakadályozza, miért is C. 100 kiválogatott kötetre, a positiv könyvtárra korlátozza az oktatást.

Később 150 kötetre emelte a positivista könyvtárt.* Különösen ajánlja a növendékeknek, ezek között a költészeti műveket, mert mindig az emberiség problémáira vonatkozó költői remekművek legjobban támogatják a problémákra irányuló saját gondolkodást.** C. positivkönyvtára, (*Bibliothèque positiviste au dix-neuvième siècle*) mely a többek között Robinet könyvében (*«Notice sur l'ouvre et sur la vie d'Auguste Comte, Par le docteur Robinet, son medecin et l'un de ses treize exécuteurs testamentaires deuxième édition»*. Paris. Librairie Richelien. 1864. 457—460. l.) foglaltatik s megfelel azon szellemi érettségnek, mit C. szerint egy normal, átlagos képzettségű, «közép embernek» a positiv iskolában elsajátítania kell.

A positivista neveléstannak a nevelés 2-ik részére vonatkozó eszméit Semerie J. idézett művében így összegezi:

A 14 éves korban kezdetét veszi az elvont tudományoknak rendszeres tanítása s 7 év alatt keresztül vezet a növendék a mennyiségtan egyszerű és általános tüneményein, a morál legkülönösebb és legösszetettebb eseteire. Itt már nem elégséges az anya, hanem a bölcsész segélyére szorul, de azért még most sem kell elhagyni a családot, miután az abstract tudományok a legszelidebb természetű egyénben is előidézhetik az elfogultságot és kevélységet, azért szükség van a családi reactióra. Elégséges, hogy hetenkint egyszer-kétszer menjen a tudományoknak szentelt közhelyre és az ott hallott eszmék felett otthon elmélkedjék, és nem állhat fenn az a föltevés, hogy ha a gyermek csak az övével érintkezik, nehezen lesz elválasztható a közélet számára. A positivismus mindig nevetségesnek tartja azt a véleményt, hogy a növendék a kaszárnyaszerű nevelőintézetekben ismerheti meg a társadalmat.

A positivismus dogmája Comte Ágost bölcsészeti rendszerében

* *Système de polit. posit.* IV. 269., 270., 557.

** L. a «*bibl. posit.*» első sorozatát.

van összeállítva. Első helyen áll az elemi bölcsészet nagy törvénye, vagyis amaz általános elvek, melyek a positiv bölcelet alapját képezik. Ez által készítettetik elő a növendék a magasabb bölcsészethez, mely a 7 alaptudomány abstract törvényeivel foglalkozik.

Hat év alatt vezetetik a növendék a legmagasabb tudomány tanulmányozásához, az erkölestanhoz.

A nevelés folyamán visszapillantva az élvezett tudományokra, végre megértetjük a növendékekkel, hogy azok nem egyebek, mint az erkölesre vezető útnak különböző stádiumai és hogy valóban csak egy tudomány van, s ez az emberiség tudománya (science de l'humanité).

Ezen tanulmányi, illetőleg nevelési rendszere a társadalom minden tagjára vonatkozik; ezen rendszer célja férfiakat és nőket nevelni, kik a társadalomban szilárdul megállják helyöket.

Ezen módon, a felesleges és specialis ismereteket mellőzve, kiki rövid idő alatt birtokába juthat mindazon ismereteknek, melyeket a nagy elmék századokon keresztül fáradalmas munkálatokkal gyűjtöttek.

A gyermek, érett korához érve, felfogja kötelességét; látja a mult nagy példáit ismeri azon fáradalmat, mely szükséges, volt azon viszonyok megalkotásához, melyeknek áldásait élvezi, használja, s tudja, hogy feladata neki is, dolgozni másokért, pártolni, védeni a gyengéket. Ezen nevelési rendszertől várható az az eredmény, hogy az emberek mint testvérek fognak e földön élni.

Ezek azon eszmék, melyeket a nevelésre nézve a positiv bölcsészet fölállított. 21 éves korától kezdve, válasszon a növendék szakpályát, kiegészítvén nevelését, nyelvi és társadalmi ismereteit utazások által. Különben, mondja befejezőleg Semerie, a nevelés nem szakad meg sehol, ez a sírig tart.

A jelzett olvasmányokkal, továbbá az utazásokkal és a hét évre elosztott 360 leczkével C. szerint a növendék elsajátíthatja az összes műveltséget, s a nevelés célját elérheti. Szerinte nem szabad a mostani tanfolyamok állásából itélni, melyek «nyomoruságos tudományos régime-ek» legtöbb professorainak szétszóródott, rendszerbe nem foglalt empirismusával, és a részletek böngészésével vannak szoros összefüggésben. Ha az értelmes vagyis a positiv philosophia különböző positiv tanulmányainkat újraalkotandja, a mennyiben a socialis érzés nevében az általános szellemet túlsúlyra juttatja, a leczkék is sokkal tárgyyszerűbbek lesznek, mint most és folyton az leendő rendeltetésük, hogy a spontan igyekezetet, melytől minden valódi didaktikai eredmény függ,

vezessék, nem pedig, hogy pótolják. Azonkívül eddig a kedély didaktikai tevékenységét nem ismerték, mert a középkor óta az értelem culturája karöltve haladt a szív lomhaságával. De az értelemnek rendszeres alárendelése a socialitás alá, mely a positivismus fő jellemvonása, igen gyümölcsöző elméleti és erkölcsi előnyöket ad. A nevelés egész folyama alatt a szülők és férfiak minden alkalmat megragadnak, hogy élénk életben tartsák a socialis érzést, melynek föllandulása gyakran a legszárazabb leczkéknek is ingert kölcsönöz. Valamint az értelem folyton a szív megszilárdítására hat, úgy viszont a szív is az értelmet folyton éleszti és irányítja. Az általános gondolatok és az affectív érzelmek közt levő ezen benső solidaritás a tudományos tanulmányokat annál inkább megkönnyíti, mert aesthetikai tanulmányok előzik meg, melyek az egész életet megszépítik.

A hét iskolai év alatt kibontakozik az individuum a philosophiai kifejlődése. Az aesthetikai befolyások alatt álló egyed első gyermekségének fetisismusából a polytheismusig haladt már előre; a többi stadiumok természetszerű lefolyását a megfelelő s a tudományok sorozatát meghatározó encyklopaedikus törvény kivánalma szerint haladó tanterv értelmében adott oktatás a legjobban elősegíti. A növendék előbbi polytheismusa idővel, az előbb tulsúlyban levő imaginatiók fölötti discussio szellemének növekvő behatása alatt magától is monotheismussá válik. Ez átmenet főleg a mathematico-astronomiai tanulmányok korszaka alatt megy végbe. A physico-chemiai tanulmányok alatt ezen év többé vagy kevésbé üres deismusa metaphysikai atheismussá fajul. A biologiai és különösen a sociologiai tanulmányok fényt derítő érintései végre a metaphysikai gondolkodásmód helyére a valódi positivismust ültetik.

A moral definitív rendszeresítése tehát összefog esni az emberi függés és az egyesnek az egészszel való összefüggésének tökéletes, személyes érzésével. E czél felé vivő úton a rendszeres oktatás elkísérte és elvezette fejlődésének éveit az egyedet; a ki most már erkölcsileg és értelmileg megérve, az iskolából a praktikus életbe lép, magával vivén azon feladatokat, miket az emberiség szolgálatában meg kell oldania.

V.

C. úgy véli, hogy theoriájával teljesen megoldotta a nevelés kérdését.

Nevelési rendszerének szerinte «először is azon előnye van, hogy a korszellemnek megfelel és a modern civilisatio követelményeit ki-

elégíti. Korunk józan, realis. A vallásos hívés álmainak és a metaphysikai spekulatio eszméinek nincs többé hatalmuk korunk felett. Ez tényeket kíván. Azért a természeti tünemények összes csoportjairól positiv ismeretek összegét («un ensemble de conceptions positives sur toutes les grandes classes de phénomènes naturels») kívánja meg. Ily tudásról kezeskedik a positiv nevelésügy, mely másfelől egyszersmind a modern civilisatio követelményeit is kielégíti.

E civilisatio az egyed emancipatióját szülte, melynek elvi követelménye az oktatás és nevelés absolut általánosításával a positiv nevelés rendszerben kielégítést talál. A nevelés-oktatásnak továbbá olyanoknak kell lennie, hogy egyszersmind alkalmas előkészítője legyen a praktikus életnek és tényleg a positivismus e kívánalmat is teljesíti; az általa nyújtott mivelődés ugyanis egyúttal ipari, aesthetikai, tudományos és philosophiai is. Végre a positiv nevelési rendszer kiválik a benne rejlő erkölcsi karakter folytán, a mi fő előnyét képezi. Tartalmazza a positiv moral végérvényes rendszéresítést, mely a theologiai előítéletektől megtisztítva, közvetlenül és megrendíthetetlenül az összes positiv philosophiáin nyugszik». (Cours de phil. posit. VI. 460.)

Littré pedig idézett művében föltétlenül dicséri e nevelési rendszert.

Láthatjuk ezekből, hogy C. a nevelés fontosságának tudatától és az emberiség iránti meleg szeretettől áthatva tárgyalja a nevelés kérdését s nem egy gondolata tanuskodik arról, hogy a problema mélyéig hatolt. Egyes gondolatai előtt tisztelettel kell meghajolnunk, és azokat most is gyümölcsözőtőleg értékesíthetjük. A fő ellenvetés e nevelési rendszert illetőleg az, hogy kivihetetlen, mert lehetetlennek tartják, hogy minden anya anyagilag, erkölcsileg és értelmileg oly magaslaton legyen, miszerint gyermekeinek összes nevelését egész 14. életévükig kizárólag vezethesse; kivihetetlennek tartják azt is, hogy a gyermek 21. évéig, a jövő hivatására tartozó előkészületek mellett elég idővel bírna a rendszeres tudományos tanulmányokra és aesthetikai foglalkozásokra, a főbb élő nyelvek megtanulására stbire. Általán — így szólnak — végtelen nagyok a követelmények és kevesek az eszközök C. nevelési rendszerében.

Comte nem is a mostani, szerinte korhadt viszonyokra alapítja nevelési rendszerét; eszméjének megvalósítását nem is várja a mostani korszaktól, hanem azon korra tervezi nevelési rendszerét, melyben ideálja a positiv államról tényleg testet ölt és mely állam megvalósítására, előkészítésére a legtöbbet tesz a positiv ismeretek folytonos terjedése

és megszilárdulása. E jövő, socialis államban, mely most még csak álom, utopia, a positiv nevelési rendszer inaugurálását C. oly sok eddig nem létező tényezők-, föltételekkel fűzi össze és oly, most még csak képzelt társadalmi viszonyoktól teszi függővé, hogy meddőknek tartjuk annak taglalását, vajjon e nevelési rendszer C. eddig még nem létező jövő társadalmában, socialis államában, megvalósítható-e vagy nem? Sokkal czélszerűbb e helyett C. egyes neveléstani tételeit megfigyelni és azokat, mik tagadhatatlanul értékesek úgy a didaktika mint a methodus szempontjából, korunkban is érvényesíteni és velük nevelésügyünket felfrissíteni, tökélyesíteni. Mi C. nevelési rendszerét nem annyira egészében mint inkább egyes részeiben találjuk figyelemre méltónak és feldolgozandónak; egyes részeinek igazságát kész örömmel elismerjük, de mint egészet nem tartjuk olyannak, mely a nevelésügy épületét véglegesen befejezné. — A C. által felállított positivismus eszméje ugyanis a tagadhatatlan előnyök mellett hiányokat is rejt magában. Legfőbb hiánya az, hogy oly kört, oly tért hagy érintetlenül, melyben az értelem tevékenységét el nem ismeri. E térségen azután kényelmesen, zavartalanul megvonhatják magukat ép úgy a vallások, mint a methaphysikai speculatiók. Magának C. életének utolsó szaka illustris példát nyújtott a positivismus e hiányáról, a mennyiben C. szíve vallásos conceptióval kitoldá azon hézagot, mely fölött való uralomról az értelmet lemondotta. A kezdet és végök létét a positivismus ugyanis nem tagadja, csak azt állítja, hogy azok általunk megközelíthetetlenek. Ezzel C. a positivismus mellett szabad tért enged ép úgy a metaphysikai fictióknak, superstitióknak, mint a vallásos hívésnek. Ezeknek — a helyett, hogy legyőznie sikerült volna — egyszerűen hátat fordít és magukra bizza a nélkül, hogy kielégítené, s éppen azért, mert se meg nem dönti, se ki nem elégíti s mert a positivismus a lét végső alapja- és czéljára irányuló törekvésekkel nem törődik, azokat magukra hagyja: a positivismusban gyökerülő nevelési rendszer egészét sem tartjuk olyannak, mely a nevelésügy kérdésében az utolsó, döntő szót mondotta volna ki és mely rendszer után a nevelés óriási épületén már többé e rendszer elfogadása után javítani, tatarozni nem kellene.

Dr. Buday József.